

SZAKDOLGOZAT

Hóbor Veronika Judit
Gyógypedagógia Szak

Kaposvár
2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus
Gyógypedagógia Szak

Terápiás állatok szerepe a terápiás folyamatban

Belső konzulens: Iváncsik Réka
tanársegéd

Készítette: Hóbor Veronika Judit
HWXUXZ
Nappali tagozat

Intézet/Tanszék: Neveléstudományi Intézet

Kaposvár

2023

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	1
II. Elméleti áttekintés	4
II.1. A terápiás aktivitás fajtái és szinterei, a társállat	4
II.2. Lovasterápia	5
II.3. Kutyaával-asszisztált terápia	8
II.4. Alpakával-asszisztált terápia	11
II.5. Nyúllal-asszisztált terápia	13
II.6. Macskával-asszisztált terápia	15
II.7. Különleges terápiák, a delfin terápia.....	17
II.8. Külföldi kitekintés, jó gyakorlatok	18
III. Kutatás	20
III.1. Kutatási probléma meghatározása	20
III.2. Kutatási kérdések megfogalmazása.....	20
III.3. Kérdőíves kutatási módszer kiválasztása, kutatási nehézségek.....	20
III.4. A kutatás kiértékelése	21
III.5. Az interjú felvétele, körülményei	29
III.6. Interjú.....	29
IV. Összegzés	31
V. Felhasznált irodalom	34
V.1. Könyvi hivatkozás	34
V.2. Tanulmányi hivatkozás	34
V.3. Folyóiratcikk hivatkozás.....	35
V.4. Elektronikus dokumentum.....	35
VI. Mellékletek	37
VI. 1. Az interjú kérdései	38

I. Bevezetés

Egyetemi tanulmányaim megkezdése előtt is érdeklődtem az állat-asszisztált terápiák, különösen a lovasterápia iránt. Célom az volt, hogy minél mélyebb ismeretet és tudást szerezzek a terápiával kapcsolatban, így nem csak elméleti, hanem gyakorlati tapasztalatokra is szert tettem. Kíváncsiságom újabb irányokat vett az évek során, így más állat-asszisztált terápiákra is kiemelt figyelmet szenteltem. Témaválasztásom is ezt az érdeklődést tükrözi. A nemzeti és nemzetközi szakirodalmakat áttekintve keresem a választ, a terápiás állatok szerepére a terápiás folyamatban. Dolgozatomban felvonultatom a mai magyarországi helyzetet a különböző állat-asszisztált terápiákkal kapcsolatban. Kiemelem azokat, amelyeket leginkább figyelemmel kísérek, és bemutatom a rájuk vonatkozó tényállásokat.

Az első állat-asszisztált terápiák a második világháborút követően váltak fontossá, a sérült veteránok rehabilitációjában és integrációjában. A kezdeti fázisban még csak kísérleti jelleggel alkalmaztak kutyákat, illetve lovakat a gyógyító kezelésekben. Már ebben az időszakban is felfigyeltek az állatok jelenlétének, és a velük való kapcsolat kialakításának jótékony hatásaira, ám az első tudományos kísérletek és megalapozások csak az 1960-as években kezdődtek. Elsőként Boris Levinson, amerikai gyermekpszichológus hívta fel a figyelmet arra, hogy a kutya terápiás bevonásával elősegítette a közte, illetve a páciense közti kapcsolat kialakítását, továbbá annak elmélyülését. Ezzel felhívta a figyelmet egy új és fontos módszertani potenciálra. (Molnár, 2019)

Hazánkban az 1990-es évektől kezdett, mind a kutyás, mind a lovasterápia érvényesülni. Illés Anett 2006-ban adta ki AI módszer a kutyás terápiában című könyvét, amelyben szinte elsőként foglalja össze a kutyával-asszisztált terápia fontos kulcsmomentumait. A terápiás kutya kiválasztásától egészen a foglalkozások megtervezéséig részletes és átfogó képet kapunk a kutyás terápiáról. Az 1996-ban alapult Kutyával az Emberért Alapítvány szorgalmazta a terápiás kutyák vizsgáztatási rendszerének kiépülését és a speciálisan képzett szakemberek edukációját. 2001-óta folytatnak kutyával-asszisztált terápiás tevékenységet. (Illés, 2006) A kutyás képzés mellett, az első lovasterápiás képzés 1997-ben zajlott, kezdetben az Angol Lovasterápiás Egyesület szakmai pártfogásával. A tanfolyam vége jelentette a Magyar Lovasterápia Szövetség Alapítvány megszületését, és máig tartó munkájának kezdetét. Céljuk a lovasterápiával foglalkozó szervezetek, létesítmények és személyek országos szintű együttműködésének megteremtése, érdekeinek védelme, mindemelllett a tevékenység szakmai és jogi kereteinek létrehozása.

Napjainkban már nem csak a kutyás, illetve a lovasterápia, hanem számos más állat-asszisztált terápia is teret hódított, ebből kifolyólag is érdemes figyelmet fordítani a témára. A legújabbak köztük az alpaka terápia, macskával, továbbá nyúllal-asszisztált fejlesztés. Az imént felsorolt terápiás állatoknak nincs hivatalos vizsgáztató rendszere. Ebből fakadóan feltehetjük a kérdést, mikortól számít egy állat terápiás állatnak, esetleg már akkor állat-asszisztált terápiáról beszélhetünk, ha a képzett szakember mellett egy állat is jelen van. Természetesen a szóban forgó szakember képzettsége is kérdéseket vet fel, hiszen a képzettség meghatározza a célközönséget, illetve nem elhanyagolható maga a képzettségnek a szintje. A szakirodalom tükrében állat-asszisztált terápiáról akkor beszélhetünk, ha az állat vizsgával rendelkezik, – amennyiben az adott fajnak hivatalos vizsgarendszere van – és aktív szereplője, résztvevője a terápiás folyamatnak, ráhatása van a páciensre. Természetesen az is kérdéses, hogy ez a ráhatás miben nyilvánul meg. Abban az esetben, ha a terapeuta rendelkezik a szükséges végzettséggel és szaktudással, amely feljogosítja arra, hogy állat-asszisztált fejlesztést tarthasson, úgy gondolom eltekinthetünk az állat vizsgájától, ám csak abban az esetben, ha annak a fajnak nincs terápiás vizsgáztató rendszere. Megfigyelhető továbbá az a tény, hogy az állat-asszisztált terápiákra első sorban kiegészítő terápiaként tekintenek, sok esetben a szakirodalom is úgy hivatkozik rájuk. Meglátásom szerint az állat-asszisztált terápia képes lehet betölteni a „fő” terápia funkcióit, önállóan is lehetne alkalmazni bizonyos esetekben. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon nem csak az állatnak, hanem a terápiát, foglalkozást végző terapeutának is releváns szaktudással kell rendelkeznie. Számos szakirodalomban olvashatjuk, hogy az állat-asszisztált terápia három részből, személyből áll: a terapeutából, az állatból, és a páciensből. Elképzeléseim szerint ez az állítás pontatlan, a terápiának két szereplője van. A terapeuta esetében a terápiás állat nélkül nem beszélhetünk állat-asszisztált terápiáról, az állat esetében nem tudnának megnyilatkozni az állat azon képességei, amelyekre a terapeuta szakértelme hivatott teret engedni. Számomra a terapeuta és a terápiás állat tesz ki egy személyt. Fontos az is, hogy a páros milyen szintéren tud érvényesülni. Nem csak az emberek, hanem az állatok is rendelkeznek személyiségjegyekkel, amelyek lehetővé teszik, vagy éppen gátolják az állatot abban, – ebben az esetben a terápiás párost – hogy bizonyos szintereken helytálljon. Úgy gondolom, a terápiás állatok nem feltétlen tudnak minden szintéren, aktivitási fajtában helytállni, valamint nem vonható be az állat-asszisztált terápiába bármilyen fajú állat.

Kutatói kérdések:

- Az állat-asszisztált terápia képes lehet betölteni a „fő” terápia funkcióit, önállóan is lehetne alkalmazni bizonyos esetekben?
- A terápiás állatok képesek minden szintéren helytállni?
- Az állat-asszisztált terápiába bármilyen fajú állat bevonható?

Kérdőíves kutatásomban megállapításaim tükrében teszek fel kérdéseket szülőknek, hiszen Ők azok, akik első kézből érzélik a változásokat gyermekeiken, illetve külső szemlélői az állat-asszisztált terápiás foglalkozásoknak. A kitöltők között olyan szülőket várok, akiknek gyermekei jelenleg rendszeresen állat-asszisztált terápiás foglalkozásokon vesznek vagy vettek részt. Nem csak és kizárólag gyermekekre, hanem fiatalokra, fiatal felnőttekre is számítok a kitöltött adatokban. Az általános adatok mellett kitérek a kitöltésben szereplő személy általános adataira, diagnózisára, az állat-asszisztált terápia fajtájára, továbbá bizonyos kérdéseket teszek fel az állat-asszisztált terápia szintereivel kapcsolatban is, illetve, hogy mit gondolnak a szülők, mi a szerepe az állatnak a terápiás folyamatban.

II. Elméleti áttekintés

II.1. A terápiás aktivitás fajtái és szinterei, a társállat

Az állat-asszisztált terápia hatékonysága a komplexitásán alapul. Mindamellet, hogy a foglalkozást végző terapeuta/felvezető szakértelme befolyásolja a foglalkozás hatékonyságát, nem mehetünk el a terápiás állat szerepe mellett sem, hiszen a terápiában résztvevő állat aktivitása, jelenléte is kulcsfontosságú. Az állat aktivitása – a foglalkozás során – függ a kitűzött céloktól, feladatoktól, illetve a környezettől, de az adott állat fajtát és annak nagyságát is szemelőt kell tartani. Mindezek tudatában tehát fontos tisztázni a terápiás aktivitás típusait, szintereit.

Állat-asszisztált aktivitás (Animal Assisted Activity): Legfőbb célja az örömszerzés, a szociális kapcsolatok javítása. Vagyis ennél az aktivitási típusnál nem történik előre meghatározott készség, képesség fejlesztés. Ebbe a kategóriába sorolhatók azok a rendezvények, melyek során érzékenyítés céljával történik az állatvédelem bemutatása, vagy közös játéktevékenység egy terápiás kutyával, a kedélyállapot fokozására, javítására. Ide sorolható a terápiás állat jelenléte a tárgyalóteremben, különösen akkor, amikor gyermekek tesznek vallomásokot, hiszen ebben az esetben az állat jelenléte csökkenti a gyermekek szorongását. (Molnár, 2019)

Állat-asszisztált pedagógia (Animal Assisted Pedagogy): Az állat-asszisztált tevékenység beemelése az órai munkába. Az állat segítségével történik a tananyag elsajátítása, játékos, tevékenykedtető formában. Az állat bevonásával a tanulók órai aktivitása, motivációja növekszik, könnyebben fenntartható, hiszen az állat pusztán jelenléte is oldja a tanulók szorongásait, felkelti érdeklődésüket. Szinterei a közoktatási, köznevelési intézmények, de a börtönpedagógiában és a kórházipedagógiában is megjelenik. (Molnár, 2019)

Állat-asszisztált terápia (Animal Assisted Therapy): Meghatározott céllal történik a fejlesztés, képzett szakemberrel. A terápia során komplex gyógypedagógiai fejlesztés történik a terápiás állat közreműködésével. A hatékonyság érdekében előzetes felmérés történik, illetve a terápiás folyamat során is bizonyos időszakonként állapotfelmérést végeznek, ha szükséges a fejlesztést felülvizsgálják és újratervezik. Ezen a területen nem csak a szakembernek, hanem a terápiában résztvevő állatnak is meg kell felelnie bizonyos követelményeknek, sok esetben rendelkeznie kell képzettséget bizonyító oklevéllel. (Molnár, 2019)

A társállat, mint fogalom az utóbbi években vált jelentőssé. A társállat azt az állatot jelöli, akit az ember – a gazda – partnerként, személyes kapcsolati rendszerének egy tagjaként jelöl. Az állatra családtagként tekintenek. Ezek az állatok teljes értékű részei, tagjai az életünknek, hiszen nemcsak az életterünket osztjuk meg velük, hanem a mindennapi életünkbe is beengedjük őket. Napjainkban nem csak a szabadidőnk eltöltésére hivatottak ezek az állatok, hiszen a nyaralásunkra is elvihetjük őket. (Topál, Hernádi, 2011) Ebből fakadóan egyre több kezdeményezés van arra, hogy az éttermek, az üzletek, hotelek és egyéb más szolgáltatások is állatbarátok legyenek.

II.2. Lovasterápia

A ma élő lovak ősei közé tartozik az Eohippus, a Mesohippus, a Miohippus, a Mercyhippus, a Pliohippus és végül a ma élő ló az Equus caballus. Az ásatások által fény derült arra, hogy a lovakat már i. e. 3700-3100-ban házasították. Kutatások bizonyítják, hogy elsőként a kutyát házasították, majd ezt követte a juh, a kecske, a szarvasmarha és a sertés, csak ezt követően házasították a lovat. A mai házi ló legközelebbi vadonélő rokona a Przewalski-ló, amelynek egyedeit már csak rezervátumokban, állatkertekben lelhetjük fel. Kezdetben a lovakat elsősorban táplálékforrásként tartották számon. A lovak elfogadták az ember közelségét, így az megfigyelhette őket. Felfedezték a lovak kiemelkedő teherbíró képességét, így ennek megfelelően különböző munkákban hasznosítani tudták. I. e. 2000-ben már az ember temérdek információval rendelkezett ezekről az állatokról, így már a ló tartásának és tenyésztésének fortélyait is ismerték. A hadászatban ennek megfelelően olyan egyedeket használtak, amelyek kiemelkedő teljesítménnyel és tulajdonságokkal rendelkeztek. A lovak különlegességét, nemességét bizonyítja, hogy számos monda, illetve mese fűződik hozzájuk. Pl.: A fehér ló mondája. (Konyhás, 2008)

A lovakat elsősorban mezőgazdasági célokra használták, kihasználva a ló erejét. Áttörést jelentett a nyakhám helyett a szügyhám használata, hiszen a ló ennek köszönhetően könnyebben tudott nagyobb terheket is megmozdítani. A mezőgazdaság mellett a harcászatban is kulcsszerep jutott a lovaknak a történelem során. A technika és tudomány fejlődésével a lovak egyre inkább kiszorultak ezekből a területekből, munkájukat már gépekkel végeztették. Napjainkban leginkább sport célokra használják őket, illetve elvéve munkaeszközként. Kiemelkedő lovasportok a díjugratás, díjlovaglás, távlovaglás, fogathajtás, lovastorna, galopp, military, mind-mind a lovak kiemelkedő képességeiről adnak tanúbizonyságot. A

versenysportnak köszönhetően a lovak tenyésztése, és a ló tartás-gondozás is, jelentős technológiai fejlődésen ment át.

A történelem során nem csak mezőgazdasági és harcászati célokra használták ezeket a különleges állatokat. A második világháborút követően a kutyák mellett a lovakat is használták a sérült katonák rehabilitációjában. Megfigyelték, hogy a katonák állapota pozitív változáson ment keresztül az állatok aktív részvételének köszönhetően. A katonák bizalmas kapcsolat alakítottak ki az állatokkal, amelynek köszönhetően lehetőség nyílt az állapotuk javítására és gyógyítására. Az állat-asszisztált terápia mondhatni ekkor vette kezdetét, hiszen számos kérdés merült fel ezzel a területtel és lehetőséggel kapcsolatban, amelyek megválaszolásra vártak.

A lovasterápia ortopédiai, neurológiai és gyermekneurológiai megbetegedések esetén alkalmazható, általában kiegészítő terápiaként. A lovasterápia során kihasználjuk a ló sajátos tulajdonságait. A ló és a páciens közti érintkezési pontokon keresztül, a lovas egész testének a mozgása a lóra tevődik át, tehát háromdimenzióssá válik a légzésimpulzus, a gyorsulási- és a centrifugális erő következtében. A ló négyütemű mozgása által létrejövő ingerek a lovas minden érzék- és idegi szervére hatást gyakorolnak. Ezek az ingerek olyan impulzusokat idéznek elő, amelyek különösen a bazális ganglionok, vagyis a törzsdúcok és a kisagy idegi szerkezetére hatnak, ezzel fejlesztve a lovas vestibuláris rendszerét, koordinációját, tartását és járását. (Hartje 2012, 44.p.) A kisagy a bazális ganglionokkal együtt felelős a mozgásemlekezetért, amelyben a mozgásfolyamatok rögzülnek. A mozgásfolyamatok az agytól függetlenül is aktivizálódnak. A lovasterápia következtében a kisagyban lévő egyes idegsejtek közötti összeköttetéseket könnyebb kioldani, így fennáll annak a lehetősége, hogy a rezgések közvetítése által a kisagyon belül újabb idegi utakat építsünk ki és ezeket gyakorlatoztassuk. A lovasterápia már önmagában is ösztönzőleg hat a páciensre, hiszen a ló ebben az esetben gyakorlótársként jelenik meg. Mozgáskorlátozott páciens esetén a lovasterápia során nem csak mozgásélményt tapasztal meg, hanem a terápia lelki, érzelmi szinten is kifejti hatását, hiszen a ló hátán más szemszögből szemlélhetik a páciensek a világot. Nem csak a szemlélet változik, lehetőségük nyílik a haladásra is, megtapasztalhatják a lovasterápia emancipáló hatását. (Hartje, 2012)

A lovasterápiában a ló legfontosabb és leggyakrabban használt jármódja a lépés. A lovasra ható, egészséges támogató, 90-110-ig terjedő lengésimpulzus alapja a lépés mozgásának egyformasága, illetve a megfelelő lábsorrend. Kulcsfontosságú éppen ezért a ló képzésében kitérni a jármódok, különösen a lépés tisztaságára. (Hartje, 2012) A folyamatos képzést és tréninget megelőzve először a megfelelő, terápiás munkában alkalmazható lovat kell – bizonyos

szempontok alapján – kiválasztani. A lovak hatékony kiválasztása során olyan szakemberekre van szükség, akik ismerik a lovakat, mindezek mellett a sérült emberek speciális igényeit is szemelőt tartják. Fontos szempont a ló mérete, hiszen a méretnek alkalmazkodnia kell a lovas méretéhez. A ló fajtája, ivara, kora, külleme, mozgása, illetve vérmérséklete mind-mind fontos szempont a megfelelő ló kiválasztásánál. Az imént említett szempontok mellett, szakágspecifikus elvárásoknak is meg kell felelnie a terápiás lónak. A megfelelő ló kiválasztását és képzését követően, a szakágnak megfelelően a ló terápiás vizsgát tesz. A lovasterápián belül a következő szakágakat különböztetjük meg: gyógypedagógiai lovaglás és lovastorna, hippoterápia, pszichológiai lovasterápia, fogyatékos személyek szabadidős lovaglása és lovassportja (Parasport). (Bozori, Kövy, Németh, 2018)

Gyógypedagógiai lovaglás és lovastorna: A gyógypedagógiai lovaglást és lovastornát gyógypedagógus és lovasterapeuta/lóval-asszisztált terápiás szakember végzettséggel rendelkező szakember végezheti. A terápiában résztvevő – gyermek, fiatal, de akár felnőtt – diagnózisát, állapotát figyelembe véve történik a célkitűzés megállapítása, a fejlesztési tervzet létrehozása. A tervzetben meghatározásra kerül a foglalkozások heti száma, amelyek rendszeresen, órarend szerint zajlanak. A tervzetben kitérnek a foglalkozások során használt eszközökre, továbbá a lovastorna elemekre is. A terápia fogyatékkal élő, viselkedés és egyéb pszichés zavarral, figyelemzavarral, autizmus-spektrum zavarral, beszédzavarokkal, illetve halmozottan fogyatékos, vak, gyengén látó diagnózisokban érintett személyekre irányul. A gyógypedagógiai lovaglás és lovastornában alkalmazott terápiás ló szakágspecifikus képzésben részesül. A jól képzett terápiás ló pontosan és gyorsan reagál a terapeuta utasításaira/segítségeire, a futószárazó körön szabályosan, egyenletesen halad. Hozzászokott a lóvezetés és lóraszállítás különböző módozataihoz. A ló a hátán, illetve a mellette végrehajtott feladatok ellenére mindvégig kiegyensúlyozott és fesztelen. Marmagassága, szélessége, jármódjainak tisztasága megfelelnek a kívánalmaknak. (Bozori, Kövy, Németh, 2018)

Hippoterápia: A hippoterápiás fejlesztést kizárólag gyógytornász, vagy szomatopedagógus, illetve mindezek mellett lovasterapeuta végzettséggel rendelkező szakember végezheti. A hippoterápia egy fizioterápiás eljárás, amelyben a ló mozgását kihasználva hatunk a páciens neuromotoros, pszichomotoros, és a szenzomotoros rendszerére. Ebben a terápiás eljárásban nem beszélhetünk lovaglásról, hiszen a lovasnak nincs semmilyen ráhatása a lóra. Ezzel szemben a ló mozgása hatást gyakorol a páciensre. A terápiás ló kiképzése ebből fakadóan szakágspecifikus, hiszen itt a legtöbb esetben nem lehetséges a ló vezetése, vagy a futószáraz munka. A ló irányítása dupla futószáron, a ló mögött álló szakember közreműködésével

történik. A ló kétoldalán ugyancsak szakember biztosítja a biztonságos, helyes feladatvégzést. A lovasterapeuta feladata figyelni a ló mozgása által kiváltott reakciókat a lovas mozgásában, ülésében, tartásában és feladata korrigálni a szabálytalan mozgásmintákat. A terápia idegrendszeri eredetű mozgászavarokra, központi idegrendszeri betegségekre, perifériás idegrendszeri betegségekre, ortopédiai kórképekre javasolt. Mindezek ellenére vannak olyan kórképek, amelyekre kifejezetten ellenjavalt a Hippoterápia alkalmazása, ezek elkerülése érdekében kulcsfontosságú a konzultáció a szakorvossal. (Györgypál, 2006)

Pszichológiai lovasterápia/Lóasszisztált pszichoterápia: A lóasszisztált pszichoterápia a lovasterápia legkésőbb kialakult szakága. A terápiát pszichológus végzettséggel, és lovasterapeuta végzettséggel rendelkező szakember végezheti. Akut és krónikus pszichózisok, uni- és bipoláris depresszív szindrómák, személyiségzavarok, neurotikus viselkedészavarok kezelésére, kiegészítő terápiás eljárás. Nem csak a ló mozgását, erejét, külső tulajdonságait, hanem a ló szociális viselkedésmintáit kihasználva történik a terápiás foglalkozás. A ló segítségével a páciensek olyan érzelmeket, érzéseket élhetnek meg, amelyeket eddig nem tapasztalhattak. (Hartje, 2012)

Parasport: A különböző fogyatékkal élő személyeknek lehetőségük van elmélyedni a különböző lovassportokban. A parasportban a hátrányok kiegyenlítésével speciális, egyéni igényeket kiszolgáló felszerelés használatával szabadidős tevékenységet, sportolási lehetőséget biztosítanak. A díjlovaglás, díjugratás, a fogathajtás és a lovassport számos területén sikeresen szerepelhetnek fogyatékkal élő lovasok. Alapfeltétele a magasan képzett ló és a középfokú, vagy annál magasabb szintű lovasedzői végzettségre épülő parasport-oktatói edző végzettség. (Györgypál 2006, 11.p.) Fontos megjegyezni, hogy Magyarországon a parasport ezen ágának még nagyon sok elmaradása van, nincs kiépített versenyrendszere. Hiányzik a megfelelő anyagi, szakmai háttér, amely elhivatott lenne a sport, illetve a fogyatékkal élők iránt.

II.3. Kutyával-asszisztált terápia

Napjainkban a farkasokat (*Canis lupus*) tartják a kutyák őseinek. A farkasok házasítása eltérően zajlott mind időben, mind térben. Feltehetőleg a középső, illetve az új kőkorszakban, az emberi civilizáció kialakulásának időszakában vehette kezdetét a folyamat. Némely szakember – ezzel ellentétben – úgy vélekedik, hogy a *Canis lupus papules*, vagyis a farkas legkisebb termetű alfaja a kizárólagos kiindulási pontja a kutya házasításának. A farkasok kiválóan alkalmazkodtak a környezetükhöz az idők során, így szembetűnő különbségek mutatkoznak meg a különböző

területeken élő egyedek között. Eltéréseket mutatnak az Eurázsiaiában, illetve Észak-Amerikában élő farkasok, utóbbi méreteiben és színeiben is eltérő. Az ember az élelem biztosítása érdekében háziasította a vadonélő állatokat, akik elsősorban a táplálékot jelentették számára. A domesztikációnak köszönhetően találhatjuk meg a kutyát az ember mellett, már i. e. 12 ezer évvel ezelőtt, igaz nem táplálék céljából. A farkasok farkaöszönét a kutya is örökölte, a farkakereső tendencia az ember-kutya kapcsolat alapja, amely lehetővé tette, hogy a kutyák – egészen napjainkig is – hű társaink legyenek. (Pozdora, 2000)

A kutyák különleges tulajdonságaiknak köszönhetően számos területen alkalmazhatók, megkönnyítik az ember mindennapos tevékenységét. Míg korábban szinte kizárólag munka céljából tartották és szaporították az állatokat, ma már társként, barátként, családtagként tekintünk rájuk. Ez a változás abból is fakadhat, hogy megértettük a kutyák viselkedését, illetve ők is az emberét. A kutyák kimagasló intelligenciája és taníthatósága lehetővé teszi, hogy számos területen helytálljanak. Az emberek a munka céljának megfelelően kezdték el tenyészteni az állatokat, így azok tulajdonságai specifikusan a célhoz igazodtak. Ennek megfelelően megkülönböztetünk a munkakutyákon belül: őrző-védő, szánhúzó, mentő, vakvezető, pásztor-terelő kutyákat. Külön csoportba tartoznak a vadász, illetve a kedvtelésből tartott kutyák. (Pozdora, 2000) Megjegyzendő, hogy a kedvtelésből tartott ebek is munkára lettek tenyésztve, ám a túltenyésztésnek köszönhetően már más szerepet töltenek be ezek az állatok. A kutyák megismerése lehetővé tette, hogy újabb területeken is helytállhassanak. Megfigyelték, hogy a kutya pozitív hatást gyakorol az emberre, amelyet orvosi és pszichológiai területeken is érdemes kihasználni. Az áttörést a második világháború utáni időszak hozta. A sérült katonák rehabilitációjába bevonták a kutyákat is és megfigyelték jótékony hatásukat a katonákra nézve. Ezt követően kezdték el kutatni az állat-asszisztált terápiában, továbbá a kutyás terápiában rejlő lehetőségeket.

Illés Anett a következőképpen fogalmazza meg a kutyásterápiát: „Azok a foglalkozások, melyben a gyermek komplex felmérését követően, a gyermeket életkorának, értelmi képességeinek és érdeklődésének megfelelően fejlesztjük játékos mozgásos feladatokkal, kutya bevonásával.” (Illés 2006, 5.p.)

A kutya kiválóan alkalmas a terápiás célú munkavégzésre, hiszen az evolúció során, az emberrel való közös fejlődésnek köszönhetően funkcionális humán-analóg szociális tulajdonságokra tett szert, mint a kötődés és a kooperációs készségek. (Köböl, Topál, 2012) A kutyák képesek felismerni az ember hangulatát és ennek megfelelően reagálnak arra. Kutatások alátámasztották, hogy a kutya szőrének simogatása az emberből, hormonális reakciót vált ki.

Az élettani hatások mellett az eb jelenléte a gyermekek számára ösztönzőleg hat. Nagyobb motiváltsággal lépnek be az egyes feladatokba, illetve a feladattartásuk is kiegyensúlyozottabb. A kutya különböző képességterületek fejlesztésébe is bevonható. A kutyával-asszisztált terápiában a legtöbb kutatás egyes diagnózisokra, kórképekre gyakorolt hatását és annak következményét vizsgálja. Az egészségügyi vizsgálatok rámutattak arra, hogy bizonyos fizikai hatások, mint a vérnyomás csökkenése, a szívfrekvencia, légzésszám normalizálódása, a fájdalomérzet csökkenése voltak megfigyelhetők a vizsgálatokban szereplő pácienseknél. Továbbá szociális és emocionális hatások, mint a spontán érzelemkifejezés, szorongás csökkenés is észlelhetők voltak.

Az állat-asszisztált terápiában az állat kulcsszereplő, így nem hagyhatjuk figyelmen kívül az egyes fajokra jellemző etológiai ismereteket. A kutyának öröklött, illetve tanult cselekedetei vannak, amelyek meghatározzák viselkedését, habitusát. A terápiás kutya gazdájának tisztában kell lennie négylábú társa tudásával, mozgásigényével, fajtájára jellemző tulajdonságaival, egyedi jellemvonásaival, testbeszédével, értenie kell társa jelzéseit. A gazdának, felvezetőnek az állat aktivitásához mérten kell átgondolnia a fejlesztő foglalkozást, ennek megfelelően kell a passzív időszakokat megterveznie, amelyek során a kutya pihenhet. A legtöbb kutya fajta valamilyen céllal lett tenyésztve, bizonyos tulajdonságaikat, képességeiket előnyben részesítették pl.: vadászkutyák, terelőkutyák. A terápia során ezek a képességek nem kerülnek kihasználásra a legtöbb esetben, sőt meggátolhatják a kutyát abban, hogy terápiás tevékenységet végezhesen. Nem csak a belső, a külső tulajdonságokat is körültekintően kell megvizsgálni, így fontos az állat mérete, súlya, külleme és szőrzete is. Az eb mérete különösen fontos szempont, hiszen bizonyos foglalkozásokra nem ajánlott nagytestű kutyát bevonnai, ám vannak olyan feladatok, amelyeknél kifejezetten előnyös, ha nagytestű az állat pl.: Kússz át a kutya alatt feladat. Természetesen nem lehet általánosítani, hisz az állat-asszisztált terápiánál az állat személyiségét, egyedi tulajdonságait vesszük figyelembe, és ezek alapján állapítjuk meg, hogy alkalmas lesz a terápiára, vagy sem. Mindenesetre szemelőt kell tartanunk az állat fajtájára jellemző tulajdonságokat. (Illés, 2006)

A terápiás kutya tudását a célcsoport határozza meg, ám a vizsgáztatás minden kutya számára azonos. Általánosságban kimondható, hogy a terápiás kutya nem mutathat agressziót, egészségesnek, érdeklődőnek kell lennie, nyugodtság és nyitottság jellemezze. A terápiás kutya gazdájának, felvezetőjének minden esetben, helyzetben képesnek kell lennie hatást gyakorolni a kutyára. Az ebnek kivételes helyzetekben is – állatorvosi vizsgálat, tömegközlekedés – kiegyensúlyozottnak, nyugodtnak kell maradnia. Kiváltképp fontos, hogy a kutya a terápiás

helyzetben jól érezze magát, érdeklődő legyen. A terápiás vizsga utolsó részében – valós terápiás helyzetben történő vizsgarész – nem csak a páros együttes munkáját figyeli a bizottság, hanem a kutya viselkedését is a foglalkozás közben. Abban az esetben, ha a kutya ideges, kerüli a szemkontaktust, reszket, vagyis a stressz tüneteit mutatja, nem megfelelő terápiás célra. (Illés, 2006) Az imént említett vizsgarészt a temperamentum vizsga előzi meg, melynek során a páros arról tehet tanúbizonyságot, mennyire hatékonyak együtt, a felvezetőnek mekkora a befolyása a kutyára, valamint a kutya mennyire engedelmes. A feladatok, amelyeket a párosnak teljesítenie kell, mind-mind a kutya ösztönei ellen irányulnak, ezzel is bizonyítva, hogy az eb mennyire készséges.

A foglalkozások kezdetekor fontos tisztázni a gyermekekkel, a kutyával való helyes bánásmódot. A gyermekek nem bántathatják, vagy okozhatnak készkarva fizikai fájdalmat a kutyának, hiszen ezzel félelmet keltenének a terápiás kutyában. A gyermekek helytelen viselkedésmódjait a szakembernek le kell építenie, helyette a pozitív magaviseletet és attitűdöt kell támogatnia.

A kutyával-asszisztált terápia leggyakoribb színterei a közoktatási és köznevelési intézmények, a büntetés-végrehajtás intézményei, a kórházak bizonyos osztályai, továbbá gyermekvédelem területei. Ausztráliában kísérleteztek a kutyával segített olvasási program kialakításában és megszervezésében. Az alsó tagozatos diákok meséket olvasnak terápiás kutyáknak, ezzel csökkentve a tanulóknak a hangos olvasás által okozott szorongást. A programnak köszönhetően a diákok olvasási kedve javult, fejlődésük kimagasló volt.

II.4. Alpakával-asszisztált terápia

Az állat-asszisztált terápiák elterjedésével és fejlődésével újabb és újabb állatfajokat emelnek be a terápiás foglalkozásokba. Természetesen csak olyan állatokat vonnak be, amelyek magas intelligenciával rendelkeznek, taníthatók és képesek kapcsolatot teremteni az emberrel. Hazánkban még kevésbé, ám külföldön – főként Nyugat-Európában – egyre elterjedtebb az alpaka terápia.

Az alpaka egy Dél-Amerikai tevéféle, leginkább finom gyapjáról ismert. Az Andokban élő vad őst az inkák házasították még a 2-4. században. Az Inka Birodalomban különleges tisztelet övezte, hiszen finom gyapjából készültek az uralkodók öltözékei. A Spanyol konkvisztádorok nem ismerték fel az állat különlegességét, így a merinó juh mellett a faj

háttérbe szorult. Napjainkban Peru, Bolívia és Chile területén található a legnagyobb tenyészetek. A gazdasági haszna mellett az alpaka nyugodt, kiegyensúlyozott természete miatt egyre gyakoribb házikedvenc. Két fajtát különböztetünk meg a huacaya és suri alpakát. Ezek az állatok csordában élnek, így fontos, hogy legalább három egyed éljen egy területen. Az alpakák finom gyapja nem okoz allergiás reakciókat, így az ilyen betegségekben érintett személyek is kontaktusba kerülhetnek ezekkel a különleges állatokkal. Egy egyed általában egy évben 2-4 kg gyapjút képes termelni. Magasságuk 80-100 cm között, súlyuk 60-80 kg között terjed. Alapvetően érzékeny állatról van szó, így képzésüknél külön figyelmet kell fordítani a zajok és a hirtelen mozdulatok megszokására. (Hagman, 2015)

Hazánkban leginkább állatkertekben, állatsimogatóban találkozhatunk ezekkel az állatokkal. Barátságos külseje, finom gyapja, érdekes színei érdekessé, vonzóvá teszik az állatot. Nyugodt természete miatt itthon is megkezdtek terápiás célú használatát. Az alpakákon nem lehet lovagolni, a terápia során az állat vezetésére, érintésére van lehetőség. Az állatokat ennek megfelelően kell képezni, hiszen meg kell tanulniuk a pórázzal való közlekedést, illetve a hangokra és az érintésekre közönyösnek kell maradniuk. Képzésüket már csikó korukban meg kell kezdeni, hogy a későbbiekben egy stabil idegrendszerű állattal dolgozhassunk. A képzés általában 1,5-2 évet vesz igénybe. A terápiás munkára a nyugodtságuk és kiegyensúlyozottságuk miatt a kancák alkalmasak, a csődörök nyugtalan és kiszámíthatatlan viselkedése nem teszi lehetővé a terápiás munkában való alkalmazásukat. A képzés során fent kell tartani az állatok érdeklődését, a pozitív megerősítés eszközeit kell alkalmazni. Szakemberek nyilatkoznak arról, ha az állat érdeklődését és figyelmét elvesztették, az lefeküdt, ezzel adta tudtára, hogy nem kíván a továbbiakban együttműködni. Az alpaka viselkedése visszacsatolást ad a képzés minőségéről és helyességéről. A helytelen nevelés és ingerszegény környezet negatív viselkedéseket válthat ki az állapból pl.: köpés, rúgás. (Hagman, 2015)

Magyarországon az alpaka terápia még kezdeti szakaszában van, inkább a coaching oldaláról közelítik meg ezt a terápiás lehetőséget. Fontos lenne, hogy a terápiát végző szakemberek rendelkezzenek azzal a szaktudással és ismerettel, amely feljogosítja őket a terápia vezetésére. Nagy hangsúlyt kell fordítani az állatok képzésére, még ha nincs is vizsgáztató rendszerük, amely bizonyítaná tudásukat. Számos esetben már terápiának tekintik az állat simogatását és céltalan vezetgetését, de ennél jóval komplexebb egy állat-asszisztált terápia felépítése. Fontos lenne meghatározni a célt, amiért terápián vesz részt a páciens. Az egyéni fejlesztési terv meghatározása elengedhetetlen, hiszen az magába foglalja a terápiás alkalmak számát, idejét, a tárgyi és személyi feltételeket, módszereket. Nem tekinthető terápiának, ha az egyén egy

alkalommal vezetgeti az állatot, közben eszmecserét folytat az állat gazdájával, aki nem terapeutaként, inkább idegenvezetőként van jelen. Megfigyelhető, hogy az állat-asszisztált terápia megjelenése óta a terápiát, mint fogalmat pontatlanul használják, gyűjtőfogalomként kezelik. Azok, akik nincsenek tisztában a szó pontos jelentésével és tartalmával, szinte minden foglalkozást, melyben egy állat jelen van, terápiának sorolnak be. Véleményem szerint az állat megvásárlása és tartása nem jogosítja fel a személyt automatikusan, hogy terápiás célra használja fel. Hiányzik a hitelesség, illetve a szakmaiság ezen a területen, amit úgy gondolom orvosolni kell. Nagyon sajnálatos, hogy ez a probléma egyéb területeket is érint.

Ez a fajta terápia a személyiségfejlesztés, nevelés és rehabilitáció hatékonyságát növelő módszerként határozható meg, amelyben egy megfelelően kiválasztott és tanított alpaka vesz részt, illetve a foglalkozást végző, képzett terapeuta. Az alpakákat nagyon erős csordaösztön jellemzi, ezért a terápia során figyelembe kell venni, hogy egyszerre több állattal dolgozunk együtt. Az alpaka-asszisztált terápia sikeresen alkalmazható neurózisban, depresszióban, szorongásos tünetek és mentális betegségben szenvedő betegek, valamint ADHD, autizmus-spektrum zavarban szenvedő személyek terápiájának támogatásaként. Az állat védelmében mellőzni kell azon személyek részvételét, akiknek agresszív viselkedése kárt tehet az állat fizikai állapotában, nem utolsósorban kockáztatjuk az állat bizalmát.

II.5. Nyúllal-asszisztált terápia

Az állat-asszisztált terápia során nem csak az állat bevonhatóságát, hanem annak egyedi, fajtára jellemző tulajdonságait is figyelembe kell venni. Sok esetben egy nagyobb termetű állatot nehezebben tudunk a köznevelési intézmények falain belül mozgatni, így szemelőt kell tartani annak méretét. A kutya ebben az esetben megoldás lehet, ám ha egy még kisebb állattal szeretnénk terápiás munkát folytatni, a törpe nyúl a legmegfelelőbb választás. A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campusán a témával kapcsolatban 2013-óta születnek kutatások és szakirodalmak.

A törpenyulak külső tulajdonságai bizalmat ébresztenek az emberben. Alapvetően egy szociális élőlényről beszélünk, így kapcsolatteremtő képessége előnyössé teszi a terápiás munkára. Természetesen itt sem felel meg minden egyed erre a feladatra, ezért körültekintően kell kiválasztanunk a célnak, helyszínnek, aktivitásnak megfelelő állatot. A fejlesztő foglalkozásokon való részvételre nem minden nyúl alkalmas, ezért tesztelésen mennek át, amelynek segítségével kiszűrhetők az alkalmatlan egyedek. Azok az egyedek, amelyek

félelemmel, vagy agresszivitással reagálnak egy adott szituációra, alkalmatlanok a terápiás munkára. A képzés során olyan terápiás nyulak „nevelése” a cél, akik elfogadják az ember közelségét és nem negatív reakcióval válaszolnak a közeledésére. Mindezek mellett különböző vizuális és auditív ingereket is meg kell szoknia a nyúlak, hiszen a terápiás munkában a legtöbb esetben egy idegen környezetben, számára ismeretlen emberekkel kell dolgoznia. Meg kell szoknia az utazással, környezetváltozással járó stresszt, továbbá az állatorvosi vizsgálatok során is nyugodtnak kell maradnia. A törpenyúlnak mindenképpen kiegyensúlyozott, nyugodt idegrendszerrel kell rendelkeznie és fontos figyelembe venni a saját igényeit, egyedi tulajdonságait. A nyúl reakciói sok információval szolgálhatnak azok számára, akik ismerik az állatot. A nyulak barátságos külseje szimpátiát, érdeklődést vált ki a gyermekekből. Más állatokhoz képest könnyen kezelhető, bárki számára elérhető, továbbá nem igényel speciális képzést, mint egy ló vagy egy kutya.

2013-ban a törökbálinti Bóbita Óvodában végeztek kutatást a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campusának szakemberei. A foglalkozások tárgya az akusztikus és vizuális memória fejlesztése volt. A hipotézis az volt, hogy az állat jelenléte, illetve a vele való közvetlen kontaktus segít a megfelelő lelkiállapot megteremtésében, a szorongások oldásában, s ezáltal facilitáló tényezőként hat tanulási helyzetben, környezetben. Felvetésük szerint azok a gyermekek, akik a nyúllal közvetlen kontaktusban lehettek a foglalkozások során, jobban teljesítenek a feladatokban, nagyobb fejlődést mutatnak a foglalkozás végére, mint a másik két csoport vizsgálati személyei. A két kontrollcsoport vizsgálati személyei, az állat jelenléte nélküli fejlesztésben részesülő gyermekek, illetve azon gyermekek, akiknél fizikailag ugyan jelen lehet egy társállat, de mivel az ketrecben volt, így érintkezésbe nem kerülhetnek vele. A vizsgálatba bevont gyermekek három módon vettek részt az egyéni fejlesztő foglalkozásokban. Az első csoportnál a vizsgálati csoport 22 résztvevője közvetlenül a nyúllal kontaktusba kerülve dolgozhatott, a nyúl a foglalkozás ideje alatt szabadon – a foglalkozásvezető ellenőrzése alatt – tartózkodott a fejlesztőszobában. A második csoportba került 22 gyermekkel szintén nyúl jelenlétében foglalkoztak, de a nyúl ketrecben, elzártan volt jelen, „nem szabadott” hozzányúlni. A harmadik csoport 22 tagja pedig nyúl nélkül, a pedagógussal kétszemélyes helyzetben vett részt a foglalkozásokon. A 11 foglalkozásvezető mindegyike 6–6 gyermekkel foglalkozott. A fejlesztés megkezdése előtt, valamint azt követően két független pszichológus által, a gyermekek képességeit felmérték, a WISC IV. intelligenciateszt némely szubtesztjeivel. Ezen kívül kvalitatív módszerként megfigyelési naplót kértek a foglalkozást vezető pedagógusoktól. (Takács, Szalai, 2017)

Az eredmények szignifikáns különbségeket jeleztek az előtte, illetve az utána mérések tekintetében, tehát a gyermekek képességei fejlődtek a vizsgálat során eltelt idő alatt, a remények szerint a foglalkozásoknak köszönhetően. A kutatás eredményei és feltevései összhangban állnak a szakemberek feltevéseivel. A nyúllal fejlesztett gyermekek esetében pedig kifejezetten a társállat megjelenéséhez, jelenlétéhez fűzték az alábbi területeken megfigyelt változásokat: a foglalkozásvezetővel való pozitív felhangú érzelmi kapcsolat, az oldott légkör kialakítása, a feszültségek feloldása, a motiváció fenntartása, a viselkedés funkcióinak és mechanizmusainak változása az állat-asszisztált tevékenységek hatására. (Takács, Szalai, 2017)

II.6. Macskával-asszisztált terápia

A macskák házasítása 9000 évvel ezelőtt, Elő-Ázsiában vette kezdetét. A macskák megítélése eltérő volt a történelem során. A különböző korok és kultúrák eltérően vélekedtek a fajt illetően. Az ókori Egyiptomban szent állatként tartották számon, hiszen Bástet istennőjüket is macska képében ábrázolták. A macskák megszabadították a kártevőktől gazdáikat, így azok tisztelettel fordultak az állat felé. Az idő haladtával a középkori Európában már másképp vélekedtek a macskákról. A macskákat a sátán követeként tartották számon, így amellet, hogy félték tőlük, gyakran üldözték is őket. Megítélésükben a változást kézzelfogható hasznuk hozta, a macskáknak köszönhetően a rágcsálók nem tudtak kárt tenni a gabonában, amitől az emberek megélhetése függött. A XIX. század változást hozott, már nem csak gazdasági hasznot láttak a macskákban, felfigyeltek egyedi tulajdonságaikra és megjelenésükre. Az első nemesítési kísérletek Angliában kezdődtek. A nemesítéseknek köszönhetően egyre elterjedtebbé váltak a kiállítások, ahol a legújabb, legkülönlegesebb egyedeket tekinthették meg a látogatók. A viktoriánus korban az arisztokrácia kedvelt eseményei voltak a macska kiállítások. (Alberton, 1995)

Az állatok, így a macskák tulajdonságait is a gének határozzák meg. A DNS-szekvenciájának meghatározásával a kutatók következtetni tudnak az egyik fajok közti rokonságra. Minél kisebb eltérés mutatkozik a DNS-szekvenciájában, annál közelebbi rokonság állapítható meg. A macskák ragadozó állatok, vadonélő rokonaik Ausztrália kivételével, a világ minden területén elterjedtek. Magányosan élő ragadozók, ez alól az oroszlánok kivételt képeznek, amelyek falkában élnek. Minden fajra egyedi külső tulajdonságok jellemzők, amelyet élőhelyük, környezetük is befolyásol. Ennek köszönhetően

tudnak környezetükben szinte láthatatlanná válni, ezzel megkönnyítve áldozatuk elejtését. A bundájukon lévő mintázatok kiváló álcázást biztosítanak. A házi macskák viselkedése sok esetben megegyezik vadon élő rokonaikkal, hiszen többnyire azonos genetikával rendelkeznek. (Alberton, 1995)

A macskával-asszisztált terápiában az első lépéseket az Amerikai Egyesült Államokban, illetve Nagy-Britanniában tették meg. Magyarországon még csak pár éve indult el, a Terápiás és Segítő Macskákért Alapítvány közreműködésével. Céljuk felhívni a figyelmet arra, hogy nem csak a kutyákat és lovakat lehet a terápiába bevonni, hanem a macskák is aktív részesei tudnak lenni a terápiás folyamatnak. A macskával-asszisztált terápia jó alternatíva lehet azok számára is, akik esetleg félnek a kutyáktól, vagy a lovaktól. Ezt az állat-asszisztált terápiát is kiegészítő terápiaként tartják számon, ám nem feledkezhetünk meg jótékony hatásairól. Mindamelllett, hogy csökkentik a magány érzését és kiváló kapcsolatteremtési lehetőséget adnak, alkalmazzák ízületi gyulladások, Alzheimer-kór, izomsorvadás, szklerózis multiplex, látás- és hallászavarok, szív- és érrendszeri betegségek, depresszió kiegészítő terápiájaként. Külföldön már egyre több ápolási, és egészségügyi intézményben alkalmazzák a terápiás macskákat, akik akár állandó jelenlétükkel is támogatják a betegek rehabilitációját, rehabilitációját. A macskák simogatásának nyugtató hatása van a pszichés betegekre, csökkenti a stresszt. (Switacz, 2012)

Nem csak a lovas, illetve kutyával-asszisztált terápiában, hanem a macskával-asszisztált terápiában is vizsgát kell tenniük mind a macskáknak, mind a felvezetőknek. A Terápiás és Segítő Macskákért Alapítvány szervezésében folynak a vizsgák, amelyek négy részből állnak. A vizsgákon három vizsgáztató jelenik meg, akik megfigyelik a párost. A párosnak minden feladatra „megfelelt” minősítést kell kapnia ahhoz, hogy a vizsga sikeres legyen. Az első vizsgán főként a macska megfigyelése, tesztelése zajlik. A vizsga ezen részében igyekeznek felmérni, hogy a macska alkalmas lehet terápiás munkára, vagy sem. Megvizsgálják a macska viselkedését bizonyos szituációkban pl.: behívás, szállítás. Továbbá felmérik az állat képezhetőségét és alkalmasságát. A második vizsga a temperamentum vizsga, itt a felvezető és a macska együttműködését, összhangját figyelik meg, a macska formálhatóságát, és a viselkedését idegen személyekkel. Az harmadik rész egy elméleti vizsga, ahol a párosnak – főként a felvezetőnek – bizonyítania kell, hogy jártassak, rendelkeznek a kellő ismerettel, illetve elfogadják és ismerik a Terápiás és Segítő Macskákért Alapítvány szabályzatait. Az utolsó vizsga a záró vizsga, amikor valós terápiás helyzetben figyelik meg a páros munkáját. Nem csak a foglalkozás menetét figyelik meg, hanem a páros együttműködését és kommunikációját

egymás között. Az állat reakcióit a terapeuta utasításaira, illetve a terapeuta reakcióit az állat viselkedésére. Fontos megjegyezni, hogy a páros csak és kizárólag azon a területen, szintéren folytathatja a munkáját, amelyből záróvizsgát tett.

A terápiás állatoknál vannak fajták, amik kifejezetten alkalmasak terápiás tevékenységre, de ezeknél sem lehet általánosítani. A terápiás állatnak minden esetben a személyisége az, ami lehetővé teszi, hogy terápiában dolgozzon. A macskák esetében sem szoktak bizonyos fajtákat említeni, mindig az állat személyisége a döntő. Ennek ellenére sok pozitív tulajdonsággal rendelkezik a Randoll, vagy más néven rongybaba macska, ami alkalmassá teheti az ilyen tevékenységre. A név nem véletlen, hiszen egy nagyon érdekes állapotról utal. A rongybaba macska jellemzője, hogy amikor kézbe veszik, izmait teljesen ellazítja és egy rongybabához hasonlóan lóg a gazdája karján. Ennek köszönhetően ideális gyermekek és idősek számára, nagyon türelmes fajta. (Alberston, 1995)

II.7. Különleges terápiák, a delfin terápia

Az állat-asszisztált terápia fejlődésével egyre újabb és különlegesebb, nem éppen hétköznapi állatokat vonnak be a terápiás folyamatba. Napjainkban már nem csak a szárazföldön van lehetőség állat-asszisztált terápián részt venni, hanem már a vízben is. Az egyik legkülönlegesebb terápia a delfin terápia, mely az egyik legújabb állat-asszisztált terápiás lehetőség, amely már csak a környezeti viszonyok miatt sem mindenki számára elérhető. Ennek ellenére érdemes pár szóban bemutatni ezt a hagyományosnak nem feltétlen nevezhető terápiát.

A delfinek több fajtáját ismerjük, ám a terápiában általában palackorrú delfineket használnak. A különleges terápia különleges helyszínt és körülményeket igényel. Izraelben a delfin-asszisztált terápia közvetlenül a nyílt tenger mellett zajlik. Egy hálóval elválasztott területen élhetnek a delfinek, és figyelhetik meg a látogatók mindennapi tevékenységüket. A terápia ezen a területen zajlik, ahol a delfineket etetni, simogatni lehet, továbbá együtt úsznak velük. A terápiát autizmus-spektrum zavarral, értelmi fogyatékosokkal, Down-szindrómával, illetve különböző traumák kezelésénél alkalmazzák. (Kormos, 2017)

Fontos leszögezni, hogy a terápia kezdeti fázisában van, további kutatások szükségesek ahhoz, hogy bizonyosságot nyerjen jótékony hatása. A fejlődést a pszichés, nem a testi javulásban várják ennél a terápiánál. (Kohn, Oerter, 2013)

II.8. Külföldi kitekintés, jó gyakorlatok

Magyarországon az állat-asszisztált terápia – a lovas, illetve kutyás terápián kívül – még elég kezdetlegesen van jelen, jellemzők a hiányos szakmai protokollok, eljárások és eredmények. A nyugati országokban ezzel szemben mondhatni virágzik ez a fajta terápia, ami nagy népszerűségnek örvend. Sok országban tovább gondolták az állat-asszisztált terápiában rejlő lehetőségeket, így már nem csak az ember-állat, hanem az ember-természet kapcsolatát is kihasználják a terápiák során. Az ember eltávolodott a természettől, amely alapvető részét képezte az életének. Számos kutatás és szakirodalom taglalja a természet jótékony hatásait az ember pszichés és mentális állapotára, amit a terápiák során érdemes is kihasználni.

Az állat-asszisztált terápiának, intervenciónak van létjogosultsága a nevelés és oktatás folyamatában. Németországban iskolai és óvodai foglalkozások keretében kutyával-asszisztált terápián vesznek részt a tanulók, ami a szorongásuk csökkentése mellett képességeik előmozdítását is támogatja. Igyekeznek azokat a tanulókat is bevonni a foglalkozásokba, akik félnek a kutyáktól, számukra olyan feladatokat adnak, amelyek során nem kerülnek közvetlen kontaktusba a kutyával pl.: ívóvíz feltöltése. Tovább gondolva a terápiát egyre több iskolában alakítanak ki iskolai állatkertet (Schulzoo), ami mindamellett, hogy a tanulókat megtanítja a felelősségvállalásra, a diákok lehetőséget kapnak az állatok megfigyelésére és gondozására is. (Maróthy, 2019)

Az állat-asszisztált terápia mellett a természet, a mezőgazdasággal való munka jótékony hatásaira már Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) is felhívta a figyelmet. A svájci származású Pestalozzi annak szentelte életét, hogy a szegények gyermekei is alapműveltséget szerezzenek, oktatásban részesüljenek. Pestalozzi tisztában volt azzal is, hogy nem csak elméleti, hanem gyakorlati tudással is fel kell ruházni a tanulókat ahhoz, hogy a későbbi életük során érvényt tudjanak szerezni. Birfeldi birtokán 1769-ben létrehozta saját gazdaságát, ahol a tanítványait is foglalkoztatta. A foglalkoztatás pedagógiai jellegű volt és nem a gyermekek kizsákmányolását takarta. A diákok a lentermesztés, gyapotfonás, szövés, fonás módszereit sajátíthatták el. Pestalozzi célja a munkára nevelés és a paraszti létforma elsajátíttatása volt. Nem csak az Újkorban, hanem napjainkban is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a természet és a mindennapi mezőgazdasági munkák jótékony hatásainak. (Albert, 2011) A „zöld gondozás” fogalma az egészségügy területén az elmúlt években jelent meg. Ez a fogalom magába foglalja a gondozói farmokat, zöldélményt, illetve az állat-asszisztált terápiákat, tehát gyűjtőfogalomnak tekinthetjük. A „zöld gondozás” feladata az ember újra kapcsolódásának az

előmozdítása a természethez. Ez egy összetett folyamat, amely a megtapasztalások és interakciók útján megy végbe. A „zöld gondozásnak” különböző formái vannak: gondozói farmok, gyógyító környezet, gyógyító kertek, kórházi gyógyító kertek, terápiás tájak, továbbá az állatok és a környezet. (Rácz, 2011)

A gondozói farmokon a páciensek farmeri tevékenységekben vesznek részt, a mentális és fizikai egészségük fejlesztése érdekében. Elsősorban azokra a betegekre volt kiemelkedő hatással, akik pszichiátriai és addiktológiai, tanulási zavarral, munkahelyi stresszel, túlsúllyal küzdöttek. Más országokban is nagy létszámban létesültek ilyen farmok, így elterjedtek Hollandiában, Németországban, Belgiumban, Norvégiában, Olaszországban és Ausztriában. Megjelenőben van Svédországban, Finnországban és Szlovéniában. A farmoknál törekednek az önellátás megteremtésére a megtermelt termények, állatok eladásából, továbbá a terápiák befolyt összegéből. (Rácz, 2011)

Az állat-asszisztált terápiának az integrációban is nagy szerepe van, így segítséget nyújthat azok számára, akiknek reintegrációra van szükségük. Az Amerikai Egyesült Államokban már évek óta zajlanak olyan programok, amelyek elősegítik a fogvatartottak társadalomba való visszahelyezését állatok segítségével. Számos börtönben kapnak lehetőséget a fogvatartottak kutyák kiképzésére és gondozására. A fogvatartottak menhelyi kutyákat képeznek ki, így mindamelllett, hogy elsajátítják a kutyakiképzés módozatait, szociális készségük is fejlődik. Sok esetben párhuzamot állíthatnak a fogvatartottak az állatokkal, sorstársat fedezhetnek fel benne. Szabadulást követően lehetőségük van örökbe fogadni a kiképzett állatokat. (Juhász, 2021)

Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban a sérült veteránok és katonák kezelésében, a farmakoterápia és kognitív viselkedésterápia mellett, az állat-asszisztált terápia is hatékonynak bizonyult. A kutyával-asszisztált foglalkozások nagyban hozzájárultak a katonák pszichés és mentális állapotának javulásához. A témában még ma is számos kutatás zajlik.

III. Kutatás

III.1. Kutatási probléma meghatározása

Az állat-asszisztált terápiákat tekintve még számos tisztázatlan kérdés van. Ezeknek a kérdéseknek nem tulajdonítunk nagy jelentőséget, pedig a terápiák eredményessége és határainak megtartása szempontjából fontosak lehetnek. Kutatásomban a terápiás állatok szerepét vizsgálom a terápiás folyamatban. Kérdőíves kutatásom során olyan szülőket kérdeztem meg, akiknek a gyermeke valamilyen állat-asszisztált terápiára jár, vagy járt. Fontosnak tartom a szülők véleményét, mivel Ők azok, akik elsőként érzékelik és észlelik a gyermekük viselkedésében, mozgásában, kommunikációjában bekövetkező változásokat. A terápiában a szülők általában külső szemlélők, így bízom abban a kérdőív megválaszolása során, hogy objektíven kezelik a kérdéseket.

III.2. Kutatási kérdések megfogalmazása

Első kutatói kérdésem az állat-asszisztált terápiára, annak hatásának mértékére irányult. Számos szakirodalom kiegészítő terápiaként tekint az állat-asszisztált terápiákra, mivel azok nem tudják betölteni a fő terápia szerepét. Úgy gondolom, hiba lenne lebecsülni az állatok hatásait az emberre nézve, így a szülők összesített véleménye alapján próbálok választ találni a kérdésre. Második és harmadik kérdésem a terápiás állatok helytállását, a különböző szintereken való érvényesülésüket kérdőjelezi meg. Vajon be lehet minden fajt vonni az állat-asszisztált terápiába? Továbbá a különböző terápiákat lehet bármilyen szintéren alkalmazni? Fontosnak tartom ezeket a kérdéseket, hiszen valamilyen szinten behatárolják az állat-asszisztált terápia hatáskörét, jelentőségét és alkalmazhatóságát.

Napjainkban az állat-asszisztált terápia virágkorát éli, nagymértékű fejlődésen ment át. A különböző kutatásoknak köszönhetően egyre szakmaibb alapokra helyezik ezt a fajta terápiát, illetve új állatokat is bevonnak, vizsgálnak a terápiás folyamatokban. Ezek alapján aktuálisak a fent említett kérdések, mivel képet adhatnak eddig le nem tisztázott álláspontokra.

III.3. Kérdőíves kutatási módszer kiválasztása, a kutatás nehézségei

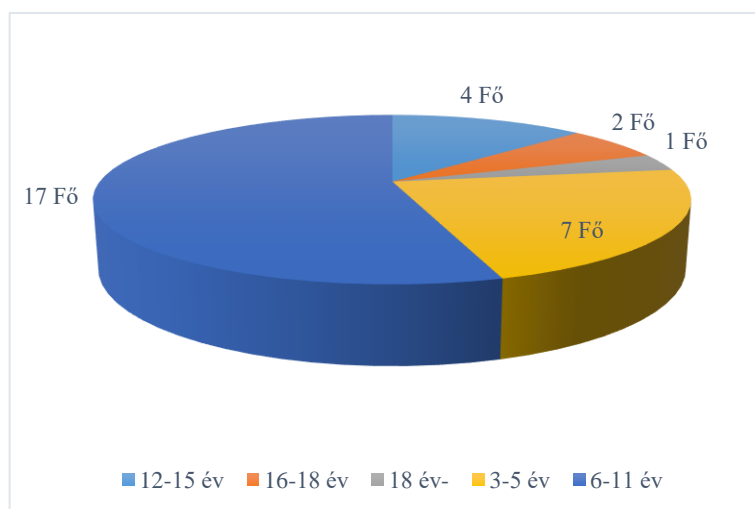
Kutatásomat primer kutatásként végeztem el, továbbá kvantitatív kutatási módszert alkalmaztam. A kérdőívet a Google kérdőívek funkció segítségével szerkesztettem. Kérdőívemet internetes felületeken juttattam el a célcsoporthoz, az állat-asszisztált terápián résztvevő gyermekek szüleikhez. A válaszadók a kérdőívet anonim formában töltötték ki, a

személyazonosságuk védelme érdekében. A kérdések zártak, félig nyitottak, és nyitottak voltak. A kevés kitöltő miatt sajnos kis elemszámmal dolgozhattam, annak ellenére, hogy kérdőívemet nem csak internetes felületeken, hanem magánszemélyeknek és csoportoknak is megosztottam. Problémát jelentett továbbá, hogy kérdőívemet olyan személyek is kitöltötték, akik nem tartoztak az általam kiválasztott célcsoportba.

III.4. A kutatás kiértékelése

Kérdőívemet mindössze 32 személy töltötte ki, ebből kifolyólag nem általánosíthatom az így kapott adatokat. Kitöltőimnek a kérdőív első részében bevezető kérdéseket kellett megválaszolniuk, amelyek segítségével feltérképezhettem a gyermekek korát, diagnózisát. A gyermekek között 23 fiú, 9 lány szerepel, ebből látszik, hogy a fiúk aránya jóval nagyobb. Ugyan nem szabad általánosítani ezekből az adatokból, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy fiúk esetében gyakrabban alakulnak ki különböző egészségügyi és pszichés problémák.

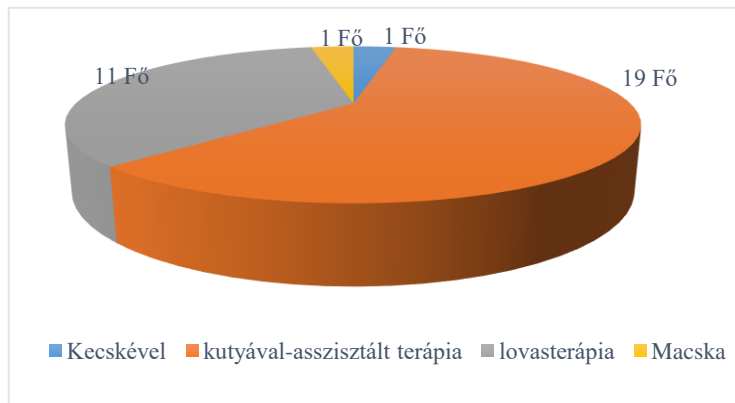
A gyermekek életkora nagyon változó, de főként 6-11 éves gyermekek (17 fő) vettek részt nagyobb számban valamilyen állat-asszisztált terápián. Erik H. Erikson pszichoanalitikus pszichoszociális fejlődésmodelljének korhatárait vettem alapul, a korcsoportok beosztásánál. Erikson 8 szakaszából 6 szakaszt vettem át, amelyekből a szülőknek ki kellett választaniuk, hogy gyermekük melyik csoportba tartozik.

1. ábra: A gyermekek életkori eloszlása Erikson fejlődésmodelljének korhatárai alapján.

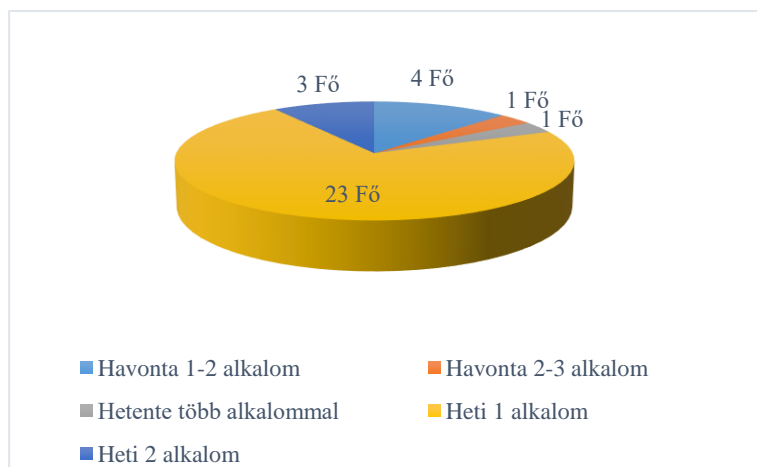
A gyermekek jelentős részének (24 fő) van testvére, amelyből 18 gyermeknek 1 testvére, 6 gyermeknek 2 testvére van. A gyermekek diagnózisai nagyon változók, kérdőívemben a fő csoportokon belül, alcsoportokból is választhattak a szülők. A fő csoportok az SNI, BTMN, mentális és viselkedészavarok voltak. A szülőknek lehetőségük volt gyermekük diagnózisát leírni abban az esetben, ha nem voltak biztosak benne, hogy a diagnózis melyik főcsoportba sorolható, ezt az egyéb válasz pontnál tehették meg. Az alcsoportokat már előzetesen megjelenítettem a szülőknek, továbbá differenciáltam is azokat. A megjelenített alcsoportokból a szülőknek ki kellett választaniuk a gyermekük diagnózisának megfelelő pontot. Az SNI főcsoport alcsoportjai során: mozgásszervi-, érzékszervi-, értelmi-, beszéd fogyatékos, autizmus-spektrum zavar és halmozottan fogyatékos pontokat jelölhettek a szülők. A kérdőív mentális és viselkedés zavarok, pszichés zavar főcsoportjának alpontjait a BNO-10 alapján jelenítettem meg, a hozzájuk tartozó kóddal, továbbá ezeken belül is megjelenítettem bizonyos kódokat. A 32 gyermekből 4 nem rendelkezik diagnózissal, 4 BTMN, 17 SNI, 4 SNI és mentális és viselkedés zavarral, 3 gyermek mentális és viselkedészavarral diagnosztizált. Legnagyobb számban autizmus-spektrum zavarral voltak diagnosztizálva a gyermekek (9 fő) az SNI főcsoporton belül. 28 főből 6 gyermek rendelkezik valamilyen komorbid tünettől is, amelyek a következők voltak: ételallergia, Down-szindróma, tikk, pajzsmirigy probléma, insomniá, inkontinencia, skizoautisztikus tünetek, cukorbetegség. A gyermekek nagyon változó diagnózissal rendelkeztek.

A bevezető kérdéseket követően a kérdőív fő részében az állat-asszisztált terápiákkal kapcsolatban kérdeztem a szülőket. Az első kérdésben arról kérdeztem a kitöltőket, hogy gyermekük pontosan milyen állat-asszisztált terápiára jár vagy járt. A legtöbb gyermek lovasterápián vesz részt (19 fő), azon belül is gyógypedagógiai lovaglás és lovastorna szakágban (18 fő), továbbá kutyával-asszisztált terápiában 11 fő vesz részt. Hazánkban ez a két állat-asszisztált terápia a legelterjedtebb, így nem meglepő, hogy a szülők ezeket a terápiákat részesítik előnyben. Lovasterápiát főként ADHD és autizmus spektrum zavarral diagnosztizált gyermekek vesznek igénybe. Meglepő adat volt a kecskével-asszisztált terápia, mivel ezt a terápiát nem ismertem, illetve a hazai és külföldi szakirodalmakban sem olvastam róla.

2. ábra: A gyermekek részvételének száma a különböző állat-asszisztált terápiák tekintetében.

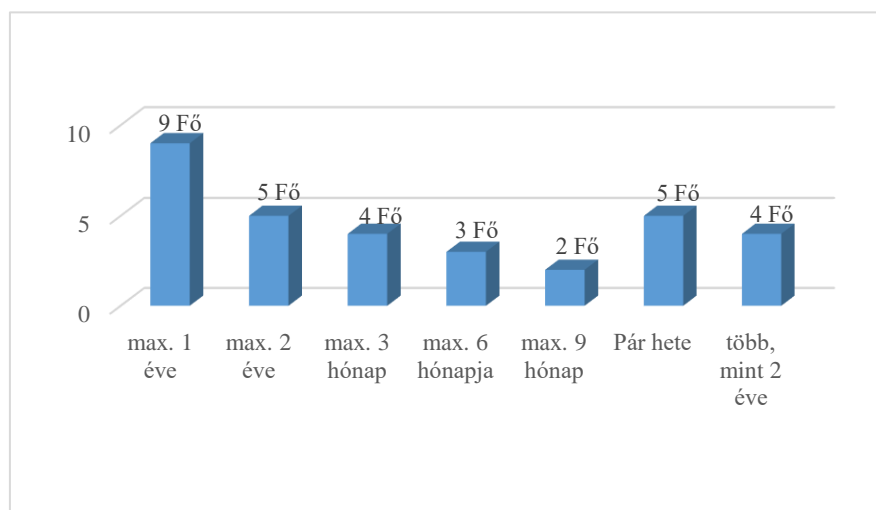
Nem csak az állat-asszisztált terápiák, más terápiák szempontjából is fontos, hogy mennyi és milyen rendszerességgel vesznek részt a gyermekek a fejlesztéseken. A részvétel mennyisége és ideje befolyásolja a terápia hatékonyságát. A terápia megkezdése előtt a terapeuta figyelembe veszi, felméri a gyermek diagnózisát és egyéb egyedi tulajdonságait, majd ennek megfelelően meghatározza, hogy az adott gyermeknek milyen időközönként kell a terápián megjelenie. Általánosságban elmondható, hogy minél súlyosabb az érintettség, annál többször javasolt a szóban forgó terápián részt venni. A gyermekek többségben (23fő) hetente 1 alkalommal vesznek részt terápiás foglalkozáson, 3 fő heti 2 alkalommal, 4 fő havonta 1-2 alkalommal, 1 fő havonta 2-3 alkalommal. A diagrammon látható, hogy egy fő hetente több alkalommal is részt vesz állat-asszisztált terápián, ő mozgásszervi fogyatékossgal van diagnosztizálva. Állat-asszisztált terápiáknál a szakemberek általában heti 1 alkalommal szoktak fejlesztést javasolni.

3. ábra: Az állat-asszisztált terápiás alkalmak száma a kitöltők körében.

A hosszútávú következtetések levonása érdekében fontos volt kitérni arra a kérdésre, hogy a gyermekek pontosan mennyi ideje járnak a különböző foglalkozásokra. Minden gyermeket egyénileg kell tanulmányozni, így nem szabad összehasonlítani sem őket. Míg az egyik gyermek számára hamar változást eredményez a terápia, vannak olyanok, akiknek több hónap, akár év, mire jótékony hatásai megmutatkoznak. Ebből fakadóan nagyon eltérő válaszok születtek arra vonatkozóan, hogy milyen mértékben befolyásolta a gyermekek állapotát az állat-asszisztált terápia. A 32 kitöltőből 17 szülő úgy gondolja, hogy az állat-asszisztált terápia jelentős mértékben hozzájárult gyermekek fejlődéséhez, 5 fő úgy véli kis mértékben, 1 fő szerint nem járul hozzá, 1 fő még nem észlelt változást a gyermeke állapotában. A szülők között 8 fő úgy látja, hogy gyermeke fejlődéséhez teljes mértékben hozzá járult a terápia. Autizmus-spektrum zavar és mentális retardációval diagnosztizált gyermeknél pár hét alatt jelentős változást tapasztalt a szülő, a kutyával-asszisztált terápiának köszönhetően. Sajnos ellenpélda is volt a válaszadók között, hiszen olyan szülő is volt, aki úgy gondolta a terápia nem járult hozzá gyermeke fejlődéséhez, annak ellenére, hogy egy éve járnak lovasterápiára.

A gyermekek terápián való részvételének ideje is fontos szempont, a hatékonyság megállapítása miatt. A szülők hét kategóriából választhatták ki a számukra megfelelő pontot. A 32 fő gyermekből 9 fő maximum 1 éve jár foglalkozásokra, 5 fő maximum 2 éve, 4 fő maximum 3 hónapja, 3 fő maximum 6 hónapja, 2 fő maximum 9 hónapja, 5 fő még csak pár hete, és 4 fő már több mint két éve rendszeres résztvevői az állat-asszisztált foglalkozásoknak.

4. ábra: A gyermekek terápián való részvételének ideje.

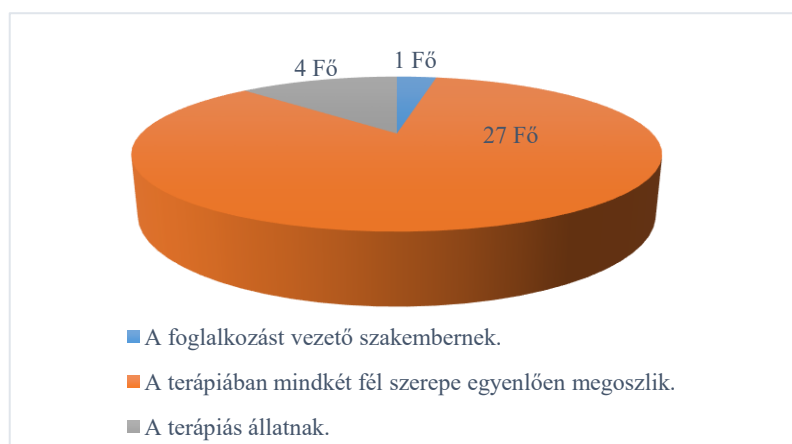
Mindamellet, hogy milyen mértékben járult hozzá az állat-asszisztált terápia a gyermekek fejlődéséhez, fontos volt azt is megtudni, hogy pontosan miben nyilvánult meg a változás és a szülők ezt mikor kezdték el észlelni. A szülők nyitott kérdésre válaszolhattak. A szülők általában arról számoltak be, hogy gyermekeik sokkal nyitottabbak, kiegyensúlyozottabbak, szorongásaik oldódtak, illetve sokkal nyugodtabbak lettek. Voltak olyan gyermekek is, akiknél a szülők érzékszervi változásokat tapasztaltak, a gyermeküknek fejlődött a beszéde. Az egyik szülő arról is beszámolt, hogy gyermeke kortásaival nem lépett interakcióba, míg a terápiás állatot megszemélyesítette és barátjaként kezelte. Bizonyos szülők gyermekük iskolai teljesítményében vették észre a változásokat, gyermekük hangos olvasása, helyesírása, számolási készsége fejlődött. A szülők többsége már pár alkalom után látta a változásokat, volt akiknél markánsabb volt a fejlődés, volt akiknél apránként és lassan következett be. A válaszokat áttekintve elmondható, hogy általában 6 hónap múlva változás történt a gyermekek viselkedésében és állapotában.

Az állat-asszisztált terápiák eredményeit más terápiák is befolyásolják, így ahhoz, hogy kiderüljön, hogy a változás csak az állat-asszisztált terápiának köszönhető, meg kellett vizsgálni, hogy a gyermekek milyen más terápiákat vesznek még igénybe. A gyermekek több, mint fele (19 fő) jár valamilyen más terápiára, így esetükben nem lehet a jótékony változásokat csak és kizárólag az állat-asszisztált terápiának tudni. A gyermekek általában TSMT, alapozó terápiát, Ayres-terápiát, konduktív terápiát és logopédiai fejlesztést vesznek igénybe. Fontos megjegyezni, hogy azok a gyermekek, akik az állat-asszisztált terápián kívül más terápiát nem vesznek igénybe, azok többsége az oktatási intézményükben részesülnek valamilyen fejlesztésben (9 fő), mint például logopédia, komplex fejlesztés, szomatopedagógiai fejlesztés. A 32 főből 4 fő nem részesül más fejlesztésben, az állat-asszisztált terápián kívül.

A gyermekek többsége általános iskolai tanuló (13 fő), vagy óvodába jár (10 fő), ám vannak, akik speciális óvodába (3 fő), Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménybe (3 fő), gimnáziumba (2 fő), szakiskolába járnak (1 fő), de számuk nagyon elenyésző. A közoktatási és köznevelési intézményekben általában nem végeznek állat-asszisztált terápiát, ám a kérdőív válaszaiból kiderült, hogy három gyermek intézményében kutyával-asszisztált foglalkozásokat, illetve egy gyermek intézményében lovasterápiát alkalmaznak. A válaszadók többsége (26 fő) támogatná, ha gyermeke intézményében rendszeresen állat-asszisztált foglalkozások zajlanának, a többi kitöltő talán választ jelölt. A válaszadók a lovasterápiát és a kutyával-asszisztált terápiát választaná, ha gyermekük oktatási intézményében állat-asszisztált foglalkozásokat alkalmaznának. Pár szülő más állat-asszisztált terápiát is bevezetne az oktatás

folyamatába, de mivel nincs tapasztalata az adott állattal, így nem ezeket részesítené előnyben elsősorban. A válaszadók több mint fele is tart valamilyen állatot: kutyát, macskát, lovat, baromfit, kaméleont. Egy gyermeknek személyi segítő kutyája van.

A szülők meglepő válaszokat adtak a terápiás állatok szerepével, továbbá a terapeuta szerepével kapcsolatos kérdésre. A szülők többsége (27 fő) úgy gondolja, hogy a terápiában mindkét félnek, a terapeutának és a terápiás állatnak is a szerepe egyenlően megoszlik. A kitöltők között 4 fő úgy gondolja, hogy a terápiás állatnak van a legnagyobb szerepe és 1 fő gondolja, hogy a foglalkozást végző szakembernek van nagyobb szerepe az állat-asszisztált terápiában.

5. ábra: A terapeuta és a terápiás állat szerepének megoszlása az állat-asszisztált terápiában a szülők véleménye alapján.

Fontosnak tartottam kikérni a szülők véleményét, hogy mit gondolnak, az egyes állat-asszisztált terápiák elegendőnek bizonyulnak a gyermekeik fejlesztéséhez? A válaszadók többsége (24 fő) úgy gondolja, hogy nem elegendő az állat-asszisztált terápia gyermekük fejlődéséhez, így ahhoz, hogy sikeres legyen a terápia, más terápiákat is igénybe kell venni. Azok a szülők, akik úgy vélik elegendő csak az állat-asszisztált terápia (8 fő), megfigyelhető, hogy gyermekük nem rendelkezik diagnózissal, vagy csak enyhe érintettsége van, a többi gyermek diagnózisához mérten pl.: BTMN, tanulási zavar.

Az állat-asszisztált terápiáknál fontos kérdés, hogy milyen szinten alkalmazhatók. Kérdőívemben kitértem az egyes állat-asszisztált terápiákra, majd megkértem a kitöltőket, hogy jelöljék be azokat a pontokat, amelyeken véleményük szerint alkalmazhatók az egyes terápiák. A szülők minden terápiánál választhattak a bemutató, iskola, börtön, kórház szinterek közül. A táblázatnak köszönhetően képet kapunk arról, hogy melyek azok a terápiák, amelyek a legtöbb

színtéren hasznosíthatók a szülők véleménye alapján. A lovasterápia esetében a válaszadók a bemutatókat és az iskolát jelölték a legtöbben, tehát ezen a két színtéren alkalmazható a terápia a legjobban a kitöltők szerint. A bemutatókon, börtönökben, kórházakban olyan ingereket és szituációkat tapasztalhat meg a ló, amelyek az egyéni és csoportos fejlesztéseken nem fordulnak elő, mindemellett a lónak a szállítással járó stresszt is túrnie kell. A ló alkalmazhatóságát mérete is befolyásolja, éppen ezért a kórházakban általában pónikkal folyik a rehabilitáció, ám nagyon kevés helyen.

A kutyával-asszisztált terápia kapta a legtöbb pontot a többi állat-asszisztált terápiával szemben. A kutya intelligenciája, szociális készsége, nagyfokú teherbírása alapvetően lehetővé teszi, hogy szinte minden színtéren maximálisan helyt tudjon állni. A szülők pontozása alapján a kutyával-asszisztált terápia a leginkább alkalmazható a különböző szintereken.

Az alpakával-asszisztált terápia kapta a legkevesebb pontot a különböző szintereken. Alapvetően egy félénk, érzékeny állatról beszélünk, így ahhoz, hogy alkalmas legyen a terápiára hosszú évek munkája szükséges, hogy végeredményben egy kiegyensúlyozott, szociális társat kapjunk. Az alpakákat érzékenységük miatt sem szokták a szállítással járó stresszel és ingerekkel terhelni, a terápia és a foglalkozás számukra ismerős helyen zajlik. A bemutató akkor lenne alkalmas színtér, ha egy állandó helyen zajlana és nyitott lenne a látogatók számára. A többi színtér esetében egyetértek a kevés pontszámmal.

A nyúllal-asszisztált terápia az iskolára kapta a legmagasabb pontszámot. A nyulak ezen a színtéren – megfelelő szelekciót követően – kiválóan alkalmazhatók. A bemutatók során is megállják a helyüket, a kihelyezett állatsimogatók rendszeres résztvevői. A legkevesebb pontot – azonos pontszámmal – a börtön és a kórház kapta, ám jóval többet, mint az alpakával-asszisztált terápia esetében. A kitöltők nagyobb eséllyel vonnák be a nyulakat a börtön-, illetve a kórházpedagógiába, mint az alpakákat.

A második legtöbb szavazatot – az egyes szintereket áttekintve – a macskával-asszisztált terápia kapta. A kitöltők – a pontozásuk alapján – ezt a terápiát részesítenék előnyben, a kutyával-asszisztált terápia mellett.

	Bemutató	Iskola	Börtön	Kórház
Lovasterápia	19	15	10	9
Kutyával-asszisztált terápia	22	27	20	23
Alpakával-asszisztált terápia	22	4	3	3
Nyúllal-asszisztált terápia	19	23	18	18
Macskával-asszisztált terápia	19	22	20	23

6. ábra: Az állat-asszisztált terápiák alkalmazása bizonyos szintereken a szülők véleménye alapján.

Az állatok terápiában való alkalmazhatósága sok tényező függvénye. Függhet az állat fajától, bevonhatóságától, érdeklődésétől, temperamentumától, intelligenciájától, de akár még a küllemétől is. Természetesen ennél jóval összetettebb folyamat egy terápiás állat alkalmazhatóságának megállapítása, az állat kiválasztása, de a külső szemlélőnek ezek az értékek támpontot adhatnak. A válaszadók többsége (26 fő) az állat temperamentumát tartja a legfontosabb pontnak, amit másodikként (23 fő) az intelligencia követ, majd az állat faja, érdeklődése az ember iránt, végül a küllem kapta a legkevesebb szavazatot. A szülőknek továbbá arra is választ kellett adniuk, hogy véleményük szerint az állat-asszisztált terápiába bármilyen fajú állat (pl.: hüllő) bevonható, vagy sem. A szülők több mint fele (19 fő) nem választ jelölt, illetve négy kitöltő igen választ adott, a többi szülő a talán pontot jelölte meg. Válaszaikat szövegesen is indokolniuk kellett, amelyekből arra következtethetünk, hogy a szülők úgy gondolják, mindig az adott gyermek ingerküszöbe dönti el, hogy egy adott állatfajjal képes-e együttműködni, vagy sem. Fontos szempontnak tartották az állat intelligenciáját, hogy az mennyire képes interakcióba lépni a gyermekkel, továbbá kitérnek a válaszok arra is, hogy ezek a különleges állatfajok csak bizonyos mértékig vonhatók be a terápiába, ellentétben egy kutyával.

III.5. Az interjú felvétele, körülményei

Szakedolgozatom kutatási részének kiegészítése érdekében egy számítógép közvetítette, strukturált interjút vettem fel. Interjúalanyommal közösen megbeszélve e-mail formájában történt az interjú. A kérdéseket a kérdőívben is feltett kérdések alapján állítottam össze, mivel nem tudhattam milyen válaszokat adott előzetesen az alanyom, az anonimitás miatt.

III.6. Interjú

(A feltett kérdések az VI.1. számú mellékletben kerültek megjelenítésre.)

A gyermek 9 éves, kislány. Felnőtt féltestvérei vannak, náluk is észlelte a szülő az érintettség jeleit, de Ők nem diagnosztizáltak. A gyermek diagnózisa Asperger-szindróma és ADHD figyelemzavar. A diagnózist két éve kapta meg a gyermek. A szülő már korábban is észlelte a diagnózis jeleit. A gyermek nagyon rugalmatlan volt, továbbá dührohamok is előfordultak, a gyermek nagyon hevesen reagált fényekre, bizonyos helyzetekre. A gyermek a szülővel nagyon agresszív és tetteges volt, az édesanyját többször bántalmazta. A családi programok változását a gyermek nagyon nehezen kezelte, alkudozás, hajthatatlan makacsság jellemezte viselkedését. A tanulmányai során a gyermek nehézségeket élt meg, a fogalmi gondolkodás, elvonatkoztatás nagyon nehéz számára, továbbá rajzai is eltéréseket mutatnak kortásaihoz képest. A legelső tünet, amely érintettségre utalhatott, a gyermek mozgáskoordinációjának késése volt. A gyermeknek komorbid tünetei is vannak, alkalmanként tikkkel, amely évente általában 2-3 hétig tart. Ez lehet nagy sóhajtozás, ismétlődő mozgás, mely alig észrevehető. A szülő a gyermekkel kutyás csoportterápián vett részt két éven keresztül.

A gyermek nagyon ragaszkodott a kutyákhoz, velük nőtt fel, ezért is választotta a szülő ezt a terápiát. A szülőnek továbbá azért is tanácsolták a kutyával-asszisztált terápiát, mivel a gyermek nagyon durván bánt az édesanyjával, így a terápiának köszönhetően meg tudja tanulni az érintés szabályozását. Fontos volt, hogy mindezt a gyermek úgy tanulja meg és sajátítsa el, hogy közben nem fegyelmezik, vagy irányítják. A szülőnek nem voltak elvárásai, abban reménykedett, hogy megszűnnek a folyamatos bántalmazások, tettegességek. A szülő számára nagyon megterhelő időszak volt. A foglalkozásokra hetente egy alkalommal került sor. A gyermekek közös bemelegítés keretében megbeszélték az elmúlt hét történéseit, majd kisebb témákat dolgoztak fel a foglalkozás során. A gyermekek önállóan, illetve csoportmunkában is dolgoztak a terápia során. Minden foglalkozás közös játékkal és jutalommal zárult, a gyermekek

pozitív megerősítésben részesültek. A terápia kezdeti szakaszában a szülő nem észlelt változást a gyermek állapotában, majd fél év múlva a gyermek kézmozdulatai finomabbak lettek, kevesebb volt a fizikai bántás. Az abszolút pozitívum a gyermek érzelmeinek felismerése és kifejezése volt, a foglalkozásokat követően a gyermek nagyon sokáig kommunikált. Mindezek ellenére hirtelen dührohamok továbbra is előfordultak.

A gyermek a kutyás terápia kezdeti szakaszában más terápiákat is igénybe vett úgy, mint az Ayres-terápia és TSMT torna. A gyermek most már nem vesz részt kutyával-asszisztált terápián, autizmus spektrum zavarra specializálódott gyógypedagógus foglalkozik a gyermekkel, specifikus terápiában részesül. Nem csak a gyermeknek, a szülőnek is sokat adott az állat-asszisztált terápia. Biztos pontnak érezte a terápiát, hogy gyermeke feszültségei oldódnak, kapcsolódásai megszilárdulnak és egy elfogadó környezetben kapja meg a szükséges fejlesztést. A gyermek integráló általános iskolába jár, a szülő nem tudja pontosan, milyen típusú fejlesztésben részesül az intézményben. Évente egyszer bemutatók keretében találkozhatnak a tanulók az állatokkal. A szülő véleménye szerint nagyon fontos lenne, ha az integráló intézményekben állat-asszisztált terápiával ismerkedhetnének meg a tanulók, mivel a látókörük tágítása mellett komplex fejlesztésben is részesülnének. Főként a kutyával-asszisztált terápiát támogatná a szülő. A gyermek továbbá az állat biztonsága érdekében a család nem tart háziállatot, a gyermek dührohama miatt. A család próba képpen tartott már kutyát, ám a gyermek rohamai, folyamatos kitörései miatt nem sikerült az együttműködés.

A szülő számára egyenlő szerep jut a terápiában a terápiás állatnak, illetve a felvezetőnek/terapeutának. A szülő társterápiának nevezné az állat-asszisztált terápiákat, úgy véli, hogy bizonyos esetekben a kezdeti lépések ennek a terápiának köszönhetően történnek. A szülő úgy látja, számukra kevésnek bizonyult az állat-asszisztált terápia, de fontos az egyén szintén megvizsgálni a kérdést. Van olyan gyermek, akinél elegendő, ám vannak olyan súlyos esetek, ahol más terápiákat is igénybe kell venni. Az állat temperamentuma határozza meg, – a szülő véleménye szerint – hogy alkalmas lesz a terápiás munkára, vagy sem. Előzetes tapasztalatai alapján az állatok fajtája meghatározza az alaptermészetüket, habitusukat. Vannak olyan egyedek, amelyek alkalmasabbak, mert olyanok a személyiségjegyeik.

IV. Összegzés

Szakedolgozatomban elméleti áttekintésében felvonultattam számos állat-asszisztált terápiát, azok egyedi jellemvonásait. Elsőként az állat-asszisztált színtereket és a társállatot mutattam be ahhoz, hogy lássuk, pontosan mit is jelentenek ezek a fogalmak. A fogalmak tisztázását követően következtek az állat-asszisztált terápiák, azon belül is elsőként a lovasterápia. Szándékomban állt minél részletesebb ismereteket átadni erről a számomra oly különleges terápiáról, így a történelmi áttekintése mellett szó esett a lovasterápia egyedi jellemzőiről. Bemutattam a lovasterápia különböző szakágait, továbbá az azokra jellemző főbb momentumokat.

A lovasterápia után a kutyával-asszisztált terápiát ismertettem, ahol ugyancsak törekedtem a történelmi áttekintésre. A terápia bemutatása főként Illés Anett munkássága alapján történt, hiszen nagyon átfogóan körül járja ezt a különleges terápiát. A terápia mellett szó esik a kutyák etológiai sajátosságairól, a fajra jellemző tulajdonságokról. Ezt követően mutattam be az egyik legújabb terápiát, amely hazánkban még nem igazán elterjedt. Az alpaka-asszisztált terápián belül szükségesnek véltem ismertetni az állat egyediségét, így annak megjelenésére és származására is kitértem. Főként a nyugati országokban találkozhatunk ezzel a terápiával, amelyről még elég kevés ismerettel rendelkezünk. Ezzel ellentétben a nyúllal-asszisztált terápiáról számos kutatás zajlik, amelyekből egyet bátorítottam bemutatni. A gyermekek által közkedvelt állat jótékony hatással van az iskolai teljesítményükre, továbbá a stresszel való megküzdésben is segíti a tanulókat.

Dolgozatomban a macskával-asszisztált terápiát is bemutattam, kezdve a macskák megítélésével a történelem során. Napjainkban egyre nagyobb figyelem övezi ezt a fajta állat-asszisztált terápiát és a kutatások által bizonyosságot nyert, hogy egy hatékony terápiáról van szó. Bemutattam a jelenleg Magyarországon hatályos vizsgarendszerüket, a Terápiás és Segítő Macskákért Alapítvány által.

Kutatásom során három kutató kérdést tettem fel, amelynek megválaszolása a szülők véleménye alapján történt. Fontosnak tartottam a szülők véleményét, mivel a gyermekeik fejlődését ők tapasztalják meg elsőként, továbbá részben a terápiás folyamatba is bele látnak. Sajnos igyekeztem ellenére is kevés elemszámmal (32 fő) dolgozhattam és próbáltam meg következtetéseket levonni.

Első kutatói kérdésem az volt, hogy az állat-asszisztált terápiák képesek lehetnek betölteni a fő terápia szerepét, vagy csak kiegészítő terápiaként tekinthetünk rájuk? Kérdőíves kutatásom

válaszadónak véleményéből kiderül, hogy inkább kiegészítő terápiaként állja meg a helyét, ám komplexen kell látni a kérdést. A legfontosabb, hogy az egyén miként reagál az adott terápiára. Vannak olyan esetek, amelyeknél elegendő csak az állat-asszisztált terápia, ám a súlyosabb, összetettebb diagnózisoknál más terápiákat is érdemes igénybe venni. A legmegfelelőbb válasz a kérdésre talán az lenne, hogy az egyén tulajdonságai, a terápiára adott válaszreakciói és fejlődési mértéke alapján érdemes az állat-asszisztált terápiát fő, vagy kiegészítő terápiaként kezelni.

Második kutatói kérdésem arra próbált választ keresni, hogy az állat-asszisztált terápiában az állatok képesek lehetnek minden szintéren helytállni? Kutatásomban táblázatos formában jelentettem meg a szülők válaszait a kérdésről. A kitöltők bejelölhették az egyes terápiáknál, hogy az adott állat melyik szintéren képes leginkább helytállni. A lovasterápia és az alpakával-asszisztált terápia esetében a bemutatók voltak a legalkalmasabbak az állatok számára. A nyúllal-asszisztált terápiát az iskolával is kiegészítették, amelyre valóban alkalmas, hiszen szakdolgozatomban a nyulak jótékony hatásairól is beszámolok az oktatás folyamatában. A macskával-asszisztált terápia elég magas pontszámokat kapott az egyes szintereket tekintve, Külföldön sokkal nagyobb teret engednek ezeknek az állatoknak, így akár más szintereken is képesek érvényesülni. Összességében a kutyával-asszisztált terápia volt az, amely minden szintéren képes megvalósulni a kitöltők válasza alapján. Valóban egy mondhatni univerzális állatról beszélhetünk, amely bárhol bevethető, így vélhetően ez a faj képes minden szintéren helytállni, a tapasztalatok alapján. Elméleti síkon talán a többi terápia is képes lenne, ám gyakorlati tapasztalatokról még csak pár állat esetében tudunk.

Utolsó kutatói kérdésem arra irányult, hogy vajon minden állat bevonható az állat-asszisztált terápiába, vagy esetleg vannak olyan fajok, amelyek nem alkalmasak erre a feladatra? Személyes véleményem, hogy bizonyos fajok, mint például hüllők, vagy kétéltűek csak bizonyos mértékig vonhatók be a terápiás folyamatba, így nem biztos, hogy képesek aktív résztvevőként jelen lenni a terápiában. A szülők véleményeit olvasva át kellett gondolnom véleményemet, hiszen valóban, vannak olyan gyermekek, akik nem vennének részt ilyen foglalkozáson, ám vannak olyanok is, akik nagy örömmel vetnék bele magukat a közös munkába. Feltehetően a terapeuta személye és szakértelme az, ami gátat tud szabni a fejlesztéseknek. Természetesen nagyon fontos és lényeges a szakmai keretek betartása, illetve szem előtt kell tartani mind a gyermekek, mind az állatok biztonságát. Mindezek mellett úgy gondolom, ha magába a terápiás folyamatba nem vonható be az állat, más aktivitási fajtákban képes lehet jótékony hatásait megmutatni.

A szülők véleménye után javasolnám az állat-asszisztált szakembereknek is feltenni ezeket a kérdéseket, megérdeklődni, hogy hogyan vélekednek a témával kapcsolatban. Szakemberként feltehetően rendelkeznek azzal a tapasztalattal és tudással, amelynek köszönhetően átfogó képet adnak a kérdésről.

V. Felhasznált szakirodalom

V.1. Könyvi hivatkozás

Albert B. Gábor: A nevelés történeti és elméleti alapjai. Kaposvár: Kaposvári Egyetem, 2011. 106 p. (ISBN 978-963-9821-44-6)

Bozori Gabriella, Kövy András, Németh Gábor: Sportlovak és lovasterápiás lovak kiképzése. Bp.: NGYSZ Magyar Egyesület, 2018. 160 p. (ISBN 978-963-89962-7-5)

David Alberton: Macskák. Budapest: Panem Kft.,1995. 252.p. (ISBN 963-545-088-5)

Dr. Büki György, Györgypál Zoltánné, Katona Enikő, Rétháti Györgyi: Hippoterápia. Balogunyom: Szigatúra Kft. Szombathely, 2006. 95 p.

Konyhás István: A lovak világa. Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2008. 96 p. (ISBN 978-963-596-581-6)

Pozdora Zsuzsa: Barangolás a kutyák világában. Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2000. 120 p. (ISBN 963 9269 35 2)

Wipke C. Hartje: Lovasterápia, gyógypedagógiai lovaglás, lovas pszichoterápia. Budapest: Mezőgazda Kiadó, 2012. 116. p. (ISSN 1416-5422) (ISBN 978-963-286-654-3)

V.2. Tanulmányi hivatkozás

Bán Anita et al: Kaposvári Gyógypedagógiai Vademecum III. Kaposvár: Kaposvári Egyetem pedagógiai Kar, 2015. 126. p.

Pálinkás Judit: Lovak hippoterápiára való kiválasztásának kidolgozása, valamint a hippoterápia hatékonyságának értékelése mozgásvizsgáló rendszer alkalmazásával, Doktori értekezés. Debrecen, 2017. 94. p.

V.3. Folyóiratcikk hivatkozás

Babos Edit: Állatasszisztált terápia. Alkalmazott pszichológia. 2013. 13 (3):59–81.

Jeffrey R. Nurenber et al: Animal-assisted therapy with chronic psychiatric inpatients: equine-assisted psychotherapy and aggressive behavior. In: Psychiatric Services. 66/1. 2015. 01. 80-86.p

Juhász Zsuzsanna: Állatterápia börtönkörnyezetben. In: Miskolci Jogi Szemle. 2021. 16. évfolyam, 1. szám, 2. kötet. 32-47.p.

Kohn, N. és Oerter R.: Dolphin Assisted Therapy Works: Scientific Findings from Eilat and Florida. International Journal of Clinical Psychiatry. 2013. 1. 1. sz., 1–16.

Kormos Boglárka: Gyógyító delfinek. Gyermeknevelés. 2017. 5. 2. sz., 73–75.

Molnár Edina: Kuttyával asszisztált óvodai foglalkozások. In: Gradus. 2019. Vol. 6. No 3. 27-34. p. (ISSN 2064-8014)

Pelyva Imre Zoltán – Kresák Réka– Dr. Boda-Ujlaky Judit: A lóasszisztált tevékenységek szociális viselkedésre gyakorolt jótékony hatásáról. In: Pedagógiai Szemle. 2018. 1/2. 72-86. p.

Schéder Veronika: Különleges bánásmód ló-asszisztált foglalkozásokon. KülönlegesBánásmód, I. évf. 2015/1. szám, 79-89. DOI 10.18458/KB.2015.1.79

Takács István–Szalai Katalin: Állatasszisztált kutatások Kaposvárott – 2011–2016. Gyermeknevelés. 2017. 5. 2. sz., 18–29.

Topál József, Hernádi Anna: Gyógyító állatok: Tudomány vagy kuruzslás? In: Magyar Tudomány, 2011 (6). pp. 678-686. (ISSN 0025 0325)

V.4. Elektronikus dokumentum

Högfors, Anna: Animal Assisted Therapy – A brochure of llama and alpaca assisted therapy. [online] 2011. 61. p.

URL:https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/33548/Hogfors_Anna.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2023.04.24.)

Illés Anett: AI módszer a kutyás terápiában. [online] 2006.

URL:<https://mek.oszk.hu/03800/03851/03851.pdf> (2022.06.15)

Köböl, Hevesi, Topál: Állatasszisztált foglalkozások. [online] 2013.
URL:http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Allatasszisztalt_foglalkozasV2/index.html
(2022.01.26)

Maróthy Johanna: Állatasszisztált intervenciók Németországban. [online] Gyermeknevelés.
Gyermekek és állatok 2017/2. 69-72. p.
URL:<https://ojs.elte.hu/gyermekneveles/article/view/653/549%20Intervenci%C3%B3%20n%C3%A9metorsz%C3%A1gban> (2023.04.24.)

Tiia Hagman: What is alpaca therapy – occupational therapist’s point of view. [online] 2015.
33.p.
URL:https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/100392/Hagman_Tiia.pdf?sequence=1
(2023.04.24.)

VI. Mellékletek

VI.1. Az interjú kérdései

1. Gyermekének neme, életkora?
2. Gyermekének van testvére? Hány és mennyi idősek? Esetleg van náluk is valamilyen érintettség?
3. Gyermekének diagnózisa, diagnózisai? Hány éves korában derült ki? Milyen ráutaló jelek voltak?
4. Gyermekének vannak társuló tünetei? (Pl.: tikk)
5. Milyen állat-asszisztált terápián vesznek, vettek részt? Mennyi ideig?
6. Miért ezt a terápiát választották? Honnan hallottak róla?
7. Milyen elvárásokkal kezdték meg a terápiát?
8. Hogyan zajlódott egy foglalkozás?
9. Milyen változásokat tapasztalt a kezdeti időszakban, illetve a terápia befejezését követően? (pozitív, negatív)
10. Az állat-asszisztált terápiával párhuzamosan részt vettek más terápiákon is? (Pl.: TSMT-torna)
11. Ha esetleg már nem járnak állat-asszisztált terápiára, miért nem?
12. Önnek, mint szülőnek, mit adott az állat-asszisztált terápia?
13. Milyen intézménybe jár gyermeke? Az intézményben kap valamilyen fejlesztést? (Pl.: logopédia)
14. Gyermeke intézményében esetleg tartanak állat-asszisztált foglalkozásokat?
15. Támogatná, ha gyermeke intézményében ilyen foglalkozások zajlanának? Miért?
16. Milyen állat-asszisztált foglalkozásokat támogatna gyermeke intézményében?
17. Önök tartanak otthon valamilyen állatot, milyen állatokat?
18. Mit gondol, kinek van nagyobb szerepe a terápiában? (terapeuta, állat, mindkettő) Miért?

19. Ön szerint csak kiegészítő terápia lehet az állat-asszisztált terápia, vagy fő terápiaként is megállja a helyét? Miért?

20. Mit gondol, mitől függ, hogy egy állat alkalmas lehet terápiás munkára?

21. Mit gondol, bármilyen állatból lehet terápiás állat?

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Hóbor Veronika Judit
A Hallgató Neptun kódja: HWXUXZ
A dolgozat címe: Terápiás állatok szerepe a terápiás folyamatban
A megjelenés éve: 2023
A konzulens tanszék neve: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Kaposvári Campus, Neveléstudományi Intézet/Gyógypedagógia Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, s az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

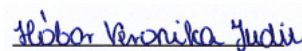
Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a Záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdonkezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe.

Kelt: 2023 év 05 hó 02 nap

Hallgató aláírása

KONZULTÁCIÓS NYILATKOZAT

A Hóbor Veronika Judit (név) (hallgató Neptun azonosítója: HWXUXZ) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védeésre javaslom / nem javaslom¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*²

Kelt: 2023 év 05 hó 02 nap

Belső konzulens

¹ A megfelelő aláhúzendó.

² A megfelelő aláhúzendó.